Édes Anyanyelvünk

XXVIII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM 2006. ÁPRILIS ÁRA: 120 FORINT

A TARTALOMBÓL:

Jakab István: *Emlékszünk és emlékezünk*

✦

Büky László: Harang *lakik* a toronyban

✦

H. Varga Márta: Lehet-e egy iroda *bérbe adó?*

✦

Holczer József: Hiányzik a névelő a mutató névmás elől

✦

Dóra Zoltán: *Tiszta piszok*

✦

Bozsik Gabriella: Finom falatok – hibás étlapok

✦

Buvári Márta, Mészáros András: Számítógéppel a beszédművelésért

✦

Domonkosi Ágnes: A közszói betűszók helyesírása

✦

És: diáknyelvi pályázat, nyelvi játékok

Blog, avagy a webnapló története

Igen egyszerű, ám több szempontból is tanulságos példára akadtam a legfrissebb nyelvi újdonságok között: *blog*. Mindössze néhány éves múltra tekinthet vissza mind a szó, mind pedig az általa jelölt fogalom, ennek ellenére találkoztam már olyan véleményekkel, hogy „mindenki ismeri". Erős kétkedéssel fogadtam az ilyen feltételezéseket. Noha érdeklődéssel figyelem és gyűjtöm az idegenszerűségeket, alaposan utána kellett néznem, hogy a szó hátterét pontosan földerítsem. Mindenekelőtt közvélemény-kutatást tartottam elsőéves főiskolai hallgatók körében, akikről feltételezhetjük, hogy kellően fogékonyak a legújabb kommunikációs eszközök iránt. Mégis meglepődve tapasztaltam, hogy a 40 megkérdezettből mindössze öten-hatan tudták vagy sejtették, miről is van szó. Számomra ez volt az első tanulság, amely kijelöli a tanár, a nyelvművelő feladatát: íme, érdemes ezzel is foglalkozni, mindenekelőtt jelentését tisztázni.

A *blog* az interneten vezetett napló, amelyet folyamatosan bővíthetnek, kiegészíthetnek. Elsősorban személyhez kötődik, például valaki a weblapján vezethet ilyen rovatot, vagy jelentkezhet külön szolgáltatóknál, ahol tematikus blogok is működnek. Ez a közlési forma szerepet kapott a 2006-os választási kampányban, mert politikusok is készítettek *on-line naplót, internetes naplót* – hogy más rokon értelmű kifejezésekkel írjam körül. Újabban viszont már cégek is alkalmazzák honlapjukon, például termékeikkel kapcsolatban, ez pedig a használatban és a szó jelentésében is némi változást hoz. Mivel a *blog* nyelvünkben úgynevezett motiválatlan szó, tehát jelentése nem vezethető le sem magából a hangalakból, sem pedig az összetevő elemekből, nem csodálkozhatunk azon, hogy olykor magyar megfelelője is hozzákapcsolódik: *blognapló*. Így ugyanolyan kétszermondás jön létre, mint a *CD-lemez* esetében, ahol a betűszó feloldásával és lefordításával a következőt kapjuk: „tömörítettlemez-lemez". Az utóbbi kifejezést persze nem használjuk, de már mind a *CD-lemez*, mind pedig a *blognapló* „bocsánatos bűn".

Folytassuk nyelvtani-alaktani vonatkozásokkal! Vizsgált szavunk érdekes, sőt nagyon ritka szóalkotási eljárással jött létre: a *web* és a *log* szavak összevont alakjából rövidült oly módon, hogy az előtagból mindössze az utolsó betű maradt meg s járult az utótaghoz: *[we]b log – blog*. A *log* többek között 'hajónapló, napló' jelentésben élt az angol nyelvben, és így került a számítógépes szóhasználatba. Várható a *blog* igesülése is: már létezik a *blogot készít/ír* forma, akárcsak a képzett *blogol* is. Alaktani szempontból ugyancsak szabályos az ikes, pontosabban álikes *blogozik*, mint ahogy sok új alakulat ilyen *(e-mailezik, internetezik, mobilozik, szörfözik, videózik)*. Visszatérve az előtaghoz: a 'háló' jelentésű *web* egyébként harmadik összetevője az internetről jól ismert *www* rövidítésnek, melynek teljes alakja: *world wide web*, azaz *világháló*.

A *blog* köré máris kisebb szócsalád szerveződött, egyelőre még nem nálunk, hanem az angolban. A *blogosphere* és *blogdom* általános jelentéstartalmú főnevek (blogoszféra = a blog szférája), a *blogroll* a blogok sorozata, de keletkeztek további összevonások, így a *phlog (photoblog)*, a *vlog (videoblog)* és a *moblog*, a mobiltelefonról elkészíthető blog. Bizonyára ezek az eszközök is eljutnak majd hozzánk, és akkor megnevezésük is szükségessé válik, de hogy az iménti angol szavakkal történik-e, az egyelőre nem jósolható meg.

Ha a teljesség igényével kívánjuk körüljárni az új jövevényt – s miért ne tennénk így? –, akkor a jelentésbeli, szóhasználati és alaktani tényezők számbavételén kívül szenteljünk figyelmet műfaji kérdéseknek is. A blog ugyanis műfaj, amelynek megvannak a maga szerkesztési, nyelvi és stílusbeli sajátosságai. S hogy milyen nyelvezetre gondolhatunk, azt ennek az írásnak az első bekezdésében kívántam érzékeltetni, hiszen a személyes hang, az események, gondolatok időrendi bemutatása naplószerű – és akár internetes naplóm számára is írhattam volna.

Zimányi Árpád

Arról szól

ez a szösszenet, legalábbis írója szándéka szerint azt kívánja *szóvá tenni*, az ellen akar *szót emelni*, arra akarja *felhívni a figyelmet*, hogy egyes kifejezések, szófordulatok mennyire képesek elszürkíteni, elszegényíteni édes anyanyelvünket. Az *arról szól* panel naponta többször is elhangzik rádió- és tévéadásokban; politikusok és más közéleti személyiségek nyilatkozataiban, interjúkban, programbeszédekben, reklámszövegekben; kijelentő módban állító és tagadó formában, felszólító módban tiltásként is *(Hogy ne arról szóljon a mai nap!)*.

Az év végi ünnepek előtt többen is elmondták, hogy szerintük *miről is szól a karácsony*. A helyett, hogy *mi is a karácsony lényege, jelentősége, tartalma, üzenete* stb.

Egy élsportoló nyilatkozata szerint: *A bajnokságra való felkészülés nem arról szól, hogy...* – és ezek után elmondja, hogy *miből áll* (vagy *nem áll*), *mit is tartalmaz*, milyen kötelezettséget vagy tilalmat ró a versenyzőkre stb. Lépten-nyomon használják az *arról szól* kifejezést a jól bevált *azt tartalmazza, azt célozza, abban nyilvánul meg, abban jut kifejezésre, az valósul, testesül meg benne* helyett. Aggályos (és ragályos is) ez a jelenség, majdnem én is azt írtam befejező mondatnak, hogy szellemi szegénységről, igénytelenségről *szól*, pedig csak szellemi szegénységet, igénytelenséget *tükröz*, arról *tanúskodik*.

Fejes Márton Béla

TARTALOM

Zimányi Árpád: *Blog*, avagy a webnapló története . . . 1
Fejes Márton Béla: Arról szól... . . . 2
Havas Judit előadóművész válaszol **Maróti István** kérdéseire . . . 3
Jakab István: *Emlékszünk* és *emlékezünk* . . . 4
Kovács József: *Mond* vagy *beszél?* . . . 4
Balázs Géza: Miért érdekes? A gondolkodás fejlődése... . . . 5
Berényi Zsuzsanna Ágnes: Célszerű nevek . . . 6
Szabó Lőrinc: A neved . . . 6
Buvári Márta: Szálkák . . . 7
Büky László: Harang *lakik* a toronyban . . . 8
Fazekas Beáta: Hogyan szólnak hozzánk a reklámok? . . . 8
H. Varga Márta: Lehet-e egy iroda *bérbe adó?* . . . 9
Holczer József: Hiányzik a névelő a mutató névmás elől . . . 9
Minya Károly: *Bringamoped, motocikli* . . . 10
Seregy Lajos: Honnan származik a *Seregy* családnév? . . . 10
Graf Rezső: A mindennapok nyelvi hordalékából . . . 11
Dr. Del Medico Imre: Tisztelt Szerkesztőség! . . . 11
Dóra Zoltán: *Tiszta piszok* . . . 12
Bozsik Gabriella: Finom falatok – hibás étlapok . . . 12
Buvári Márta, Mészáros András: Számítógéppel a beszédművelésért . . . 13
Rubóczky István: Új jelenségek a magyar nyelvben . . . 14
Heltainé Nagy Erzsébet: Könyv a halmozás alakzatáról . . . 15
„Így beszélünk mi” – Diáknyelvi pályázat . . . 15
Domonkosi Ágnes: A közszói betűszók helyesírásának problémái . . . 16
Új szavak, kifejezések (39.) . . . 17
Takács Tibor: Vasárnap este . . . 17
Hírek . . . 17
Új nyelvészeti kiadványok . . . 17
Pontozó . . . 18
Keresztrejtvény . . . 19
S. Varjú Anna: „Kilóg” a szövegből . . . 19
Nyelvész-leletek, nyelv-észleletek . . . 20

ÉDES ANYANYELVÜNK

Az Anyanyelvápolók Szövetségének évente ötször – februárban, áprilisban, júniusban, októberben és decemberben – megjelenő folyóirata

Megjelenik
a Magyar Tudományos Akadémia Magyar Nyelvi Bizottságának és a Magyar Nyelvtudományi Társaságnak a támogatásával.

Kiadja:
az Anyanyelvápolók Szövetsége

Felelős szerkesztő és kiadó:
Grétsy László

A szerkesztőség tagjai:
Balázs Géza, Kemény Gábor, Maróti István

A szerkesztőség címe:
1088 Budapest, Múzeum krt. 4/F I. em.
Telefon: 411-6500/5353

Postacím: 1364 Budapest, Pf. 122.
Honlap:
www.anyanyelvapolo.hu
(vagy: www.anyanyelvápoló.hu)
Villámposta:
ea@anyanyelvapolo.hu

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletága (Bp. VIII., Orczy tér 1.). Előfizethető valamennyi postán, kézbesítőnél. E-mail: hirlapelofizetes@posta.hu, fax: 303-3440. Információ, reklamáció: 06 80 444-444. További terjesztők: Magyar Lapterjesztő Rt. és Könyvtárellátó Kht.

Ára: 120 Ft.

Az Anyanyelvápolók Szövetségének tagjai a lapot a tagdíj fejében illetménylapként kapják. Belépési nyilatkozat kérhető: Anyanyelvápolók Szövetsége, 1126 Budapest, Böszörményi út 20–22. Tel./fax: 3555-590

Az Édes Anyanyelvünk szerkesztőbizottsága:
Balázs Géza, Bencédy József, Deme László (a szerkesztőbizottság elnöke), Fábián Pál, Grétsy László, Kemény Gábor, Maróti István

Lapunk kiadását az **EGIS Gyógyszergyár Rt.**, az **Oktatási Minisztérium**, a **Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma**, valamint a **Nemzeti Kulturális Alapprogram** segíti.

ISSN 0139-0457 (nyomtatott)
ISSN 1588-0311 (online)

Nyomdai előkészítés: OPTICULT Bt.
Telefon: 330-7186, 06 20 473-4084

Nyomás: ETO Print Nyomdaipari Kft.
Felelős vezető: Balogh Mihály

„Magyarul beszélünk, és magyar kultúrával foglalkozunk”

Magyar nyelvű tábor – amerikai gyerekeknek

Havas Judit előadóművész válaszol *Maróti István* kérdéseire

Beszélgetőtársam a Petőfi Irodalmi Múzeumban Havas Judit, aki nem is vendég, hisz együtt dolgozunk már évek óta. Kiváló múzeumpedagógus, előadóművész. Tanít az egyetemen, korrepetál, megjelenik a versmondó versenyek zsűrijében, észrevételez, segíti bizonyos irodalmi rendezvények megvalósulását. Tehát színházi rendező és dramaturg is. Az elmúlt esztendőben a határon túl hosszabb időn keresztül képviselted a magyar kultúrát nagykövet asszonyi szinten. Mi volt ezen küldetés célja?

– Kanadában, Torontóban, a Magyar Helikon Társaság tizenkettedszer rendezett konferenciát az észak-amerikai és kanadai magyar iskolák tanárainak és vezetőinek, s a Magyar Helikon Társaság titkára, Lovrics Margit meghívott, hogy tartsak előadásokat és vezessek le egy kerekasztal-beszélgetést az ünnepi műsorok témakörében. A magyar nyelv szeretetéről, a magyar nyelv ápolásának kérdéseiről tartottam előadást. Természetesen felhasználtam az Eötvös Loránd Tudományegyetemen szerzett tapasztalataimat, ahol már több mint tíz éve tanítok beszédkultúrát, beszédművészetet a leendő magyartanároknak, pszichológusoknak, sőt zeneakadémistáknak. Felhasználtam mindazon tapasztalataimat is, amelyeket az elmúlt két évben a fillmore-i magyar iskolatábor vendégtanáraként szereztem a gyerekek körében. Ők már másod-, harmadgenerációsok, több korosztálynak tanítottam a magyar irodalmat.

– Mi az a minimum, amit meg tudsz valósítani, és milyen volt a fogadtatásod?

– 2005-ben immár harmadszor hívtak vissza Fillmore-ba tanítani. Dr. Kerekes Judit – egyetemi tanár, a New York-i egyetemen a matematika módszertanát oktatja – immár 10 éve ennek a fillmore-i nyári magyar iskolának az igazgatója. Judit néhány éve egy estemet látva Passaicon, megkérdezte: vállalnám-e a magyar irodalom oktatását a Nyári Magyar Iskolában? Kihívás volt, vállaltam. Több mint száz gyerek érkezik Chicagóból, Bostonból, New Yorkból, Floridából ebbe a nyári magyar iskolába, hogy irodalmat, magyarságismeretet, történelmet és földrajzot tanuljanak. Kaptam tankönyveket – például a Dömötör Gábor által kiválóan szerkesztett, két korosztálynak készült könyveket említeném –, s így az irodalmat Czuczor Gergelytől napjainkig, Weöres Sándorig, Kányádi Sándorig ezekből az anyagokból tanítottam a 12–17 éves korosztálynak.

A gyerekek általában hétvégi magyar iskolába járnak, vagy ha nem is jutnak el, mert távol van a lakóhelyüktől, ide mindig szívesen eljönnek. Erre a szüleik, nagyszüleik is késztetik őket. Az ő kívánságuk az, hogy a gyerekük, unokájuk ismerje meg és őrizze a magyar kultúrát, nyelvet, irodalmat, történelmet. Volt példa arra is, hogy óvodás korúak látogatták az iskolát. Szülői felügyelettel vettek részt a foglalkozásokon. A nagyobbak már a társaság kedvéért is eljönnek, hiszen év közben nem gyakran találkoznak. E-maileznek a mai kor vívmánya szerint, ám a személyes kapcsolat mindennél fontosabb. Évről évre találkozhatnak és összejöhetnek itt.

A nyári táborban reggel 9-től délután 1-ig tanulás van. 45 perces órákat hallgatnak a különböző korosztályú csoportok. Az említett tárgyakat meghívott tanárok – például dr. Tarján Gábor, aki a tankönyvek egyik szerzője – tanítják. A tizennyolc-tizenkilenc éves korosztályt „egyetemi korosztálynak” hívjuk. Ők speciális képzést kapnak minden évben. Idén a kisebbek Fekete Istvántól a Tüskevárt olvasták, de részben el is játszották, és dunántúli dalokat tanultak. Az egyetemi korosztály a Dunántúl földrajzával, népművészetével, régészettörténetével és irodalmával ismerkedett. Az alaposság kedvéért mindkét korosztály számára a tankönyvek mintegy 70 versét két CD-n rögzítettem, hogy otthon is hallgathassák legjelentősebb költőink műveit.

– Melyek lehetnek azok a lelki gyökerek, amelyekből táplálkozva itt az óhazától több ezer kilométernyire ezek a gyerekek meg kívánják őrizni a magyar nyelvet, a magyar nyelv szépségeit? Itthon gyakran kesergünk azon, hogy a magyar nyelv veszélyben van, a nyelvhasználat elsivárosodik. Jóleső érzés hallani, hogy távol a hazától őrzik a magyar nyelvet, és ennek erejét megőrzik a családon belül is.

– Például Kosztolányinak a nyelvről írott szövegei mellett Babits „Örökkék ég a felhők mögött” című írását tanulmányoztuk, s a vizsgakérdések között szerepelt, hogy Babits mennyire tartja magát magyarnak, és hogyan ír erről. A gyerekeknek meg kellett fogalmazniuk ezt is: „Te mennyire tartod magad magyarnak, és miben látod a fontosságát magyarságodnak?” És milyen szép, hogy válaszában az egyik gyerek a magyarság és a nemzedék kérdéséről így beszél: „Magyarul beszélünk, és magyar kultúrával foglalkozunk, ez hoz össze bennünket itt, és mi egy Magyarországot teremtünk a barátainkkal.” Amikor vizsgára készülnek, s egy-egy gyerek megkérdez valamit, érzem, hogy komolyan veszi a magyar irodalomról és nyelvről tanultakat, és még többet akar tudni. Kell ennél több?

– Sokszor emlegetjük a magyar nyelv gazdagságát, szépségét, sokoldalúságát, meg azt is, hogy mennyire nehéz más nyelvre fordítani. Hetekkel ezelőtt beszélgetőtársam volt Roberto Ruspanti itáliai egyetemi tanár, aki lefordította olasz nyelvre Petőfi remek költeményét, a János vitézt. Négy és fél hónapig mással sem foglalkozott, mint ezzel a feladattal, és nagyon boldog volt, hogy megoldotta. Ám mondott egy apró példát, hogy a „csinnadratta” szót képtelen volt lefordítani. Végül azért megoldotta. Ugye, vannak ilyen nehéz feladatok is.

– József Attilát fordított többek között Makkai Ádám is, a chicagói egyetem nyelvész professzora. Az elmúlt évben volt alkalmam leutazni Miamiba az egyetemre, és ott Hargitai Péter professzor úr órájára bemenni – ő szintén jeles József Attila-fordító –, és az ott ülő gyerekeknek elmondtam magyar nyelven mindazokat a József Attila-verseket, amelyek Hargitai professzor úr József Attila-kötetében angol nyelven olvashatók. A gyerekek a kötetben lapozgattak előre-hátra, miközben a magyar nyelven előadott verseket hallgatták. Aki rátalált, jutalmat kapott. Megtapasztaltam mint irodalmár és mint előadóművész azt, hogy az ottani egyetemisták számára milyen sokat jelent a magyar költészet: együtt tanítva a professzorral becsempésztem a tudatukba – magyarul – egy olyan nagy költőt, mint József Attila. Nagy öröm volt!

– Milyen értéke van a diplomának, amit a záróvizsga után kapnak a résztvevők?

– Amikor visszamennek a csapatukhoz, akkor őrsvezetők lesznek vagy segédtisztek. Szép és nemes feladat, amit teljesítenek, s mindazt, amit megtanulnak, később mint hírvivők, mint a magyar kultúra képviselői adhatják tovább.

– Mint pedagógus hogyan ítéled meg azokat a segédeszközöket, szakkönyveket, tankönyveket, olvasókönyveket, kiegészítő jegyzeteket, amelyeket kézbe adhatnak a szervezők, a tanárok? Milyen segítséget tudna nekik adni Magyarország vagy például éppen az Anyanyelvápolók Szövetsége?

– Hogy miben tudna segíteni Magyarország, az Anyanyelvápolók Szövetsége ezeknek az iskoláknak? Úgy gondolom, hogy könyvekkel. Egynémely könyvet, amit tőled kaptam az elmúlt években, kivittem magammal, például nyelvtörőket, nyelvi játékokat. Nagyon hasznosak, és nagyon sokat tanulhattak ezekből. Nagyon sok ötletet kaphattak. Fontosnak tartom, hogy az értelmező kéziszótárak álljanak a fillmore-i nyári magyar iskola rendelkezésére. Miből álljon a kézikönyvtár? Például Kerekes Judit kiviszi saját könyvtárát, és neveltjei számára is lehetővé teszi, hogy a könyveik közül elhozzanak néhányat a nyári magyar iskolába. Tehát ezt a Kerekes Judit megalapozta könyvtári törzsanyagot kellene fejleszteni értelmező kéziszótárakkal, lexikonokkal, térképekkel. Nagyon fontos és jó lenne, ha térképeket is forgatnának, történelmi térképet, meg olyan térképeket, amelyek nagy költők, írók lakhelyét ábrázolják, amelyekben benne vannak az arcképek is. Megmutatnák például, hol élt Weöres Sándor, vagy Petőfi hol született. Ezek mind nagyon értékes és fontos segédanyagok lennének számukra is.

– Most ezzel a nyilatkozatoddal üzenhetsz a magyar iskola tanárainak.

– Kívánom, őrizzék meg a tanító, adakozó kedvüket, a lelkesedésüket, az ügyszeretetüket!

– Én pedig azt kívánom, hogy őrizd tovább ezt a szellemi lángot, és gratulálok magas állami kitüntetésedhez. Köszönöm a beszélgetést!

Emlékszünk és *emlékezünk*

„Ezen az ünnepségen a kitelepítettekre és a deportáltakra *emlékszünk*” – mondta iskolája kulturális műsorát bevezető beszédében a két Komárom környékének közös monostori emlékünnepélyén egy pedagógus. Az idősebb résztvevők közül sokan mondhatták volna ezt, de a mondatot megfogalmazó fiatal nő aligha. Az *emlékszik* ige bizonyos alakjaival ugyanis – így az *emlékszünk*-kel is – csak ezt fejezhetjük ki: valakinek vagy valaminek, korábban megismert személynek vagy dolognak az emlékét fel tudjuk idézni, nem felejtettük el. Pl.: Én még jól *emlékszem* a kitelepítés időszakára, sőt a falunkból kitelepített személyekre is. De ha ezt mondta volna a műsor vezetője: Ezen az ünnepségen a kitelepítettekre és a deportáltakra *emlékezünk* – bizonyára senki sem furcsállotta volna a szóválasztását. Érdekes jelentéskülönbséget figyelhetünk ugyanis meg, ha e két igét egymással összevetve vizsgáljuk, sőt alaki szempontból is fedezhetünk fel különbségeket köztük.

Az *emlékszik* igének csak egy jelentése van: az, amelyet az előbb ismertettünk, hogy tudniillik valakinek vagy valaminek az emléke még él valakiben. Ebben a jelentésben használható az igének minden kijelentő módú, jelen idejű alakja: *emlékszem, emlékszel, emlékszik, emlékszünk, emlékszetek, emlékszenek*. De a többi módban és időben nincsenek ennek az *sz*-es tövű igének saját alakjai. Ezeket a hiányzó alakokat az *emlékezik* ige megfelelő alakjai helyettesítik a feltételes és a felszólító módban. Nem mondhatjuk tehát, hogy *emlékszenél* vagy *emlékszenétek*, csak azt, hogy *emlékeznél* vagy *emlékeznétek*, még kevésbé alkothatunk az *emlékszik* igéből felszólító alakokat. Ezeket is az *emlékezik* paradigmájának, ragozási sorának tagjai pótolják: *emlékezzem, emlékezzél, emlékezzék* stb. Ez pedig azért lehetséges, mert a kétjelentésű *emlékezik*-nek első jelentése ugyanaz, mint az *emlékszik* igéé: valakinek vagy valaminek az emléke él valakiben. Íme, az *emlékszik* ige használatával kapcsolatos példamondatunk az *emlékezik* igével: Én még jól *emlékezem* a kitelepítés időszakára, sőt a falunkból kitelepített személyekre is. Mivel közös jelentésük van, egyrészt választhatunk használatuk között, ahol az *emlékszik* létező alakjai ezt lehetővé teszik, másrészt az *emlékezik* paradigmájának bizonyos tagjai pótolhatják az *emlékszik* hiányzó alakjait.

De az *emlékezik*-nek van egy másik jelentése is: valakinek vagy valaminek az emlékét tudatosan, másokat is emlékeztetően felidézi. Ez az a jelentés, amelyet az említett pedagógus tévedésből az *emlékszik*-hez kapcsolt.

Mind az *emlékszik*, mind az *emlékezik* ige állhat határozói vonzattal, ún. állandó határozóval. Az *emlékszik*-hez csak *-ra, -re* ragos főnév járulhat: Élénken *emlékszem* még a szomorú esemény*re*. Ugyanilyen ragos szó állhat vonzatként, illetve állandó határozóként az *emlékezik* mellett is első jelentésében, vagyis a közös jelentésben: Élénken *emlékezem* még a szomorú esemény*re*. De második jelentésében is állhat az *emlékezik* mellett *-ra, -re* ragos szó, vagyis akkor, amikor az emlék tudatos felidézését fejezzük ki vele: Ünnepélyesen *emlékeztünk* a hősök*re*. Ebben a jelentésben előfordul *-ról, -ről* ragos szó is vonzatként mellette: *Emlékezzünk* kegyelettel halottaink*ról!*

Az *emlékezik* igét gyakran használjuk ebben a jelentésében a *meg-* igekötővel. A *megemlékezik* igealak azonban csak *-ról, -ről* ragos vonzatot vesz magához: A mai évfordulón *megemlékeztünk* az aradi vértanúk*ról.* Ügyeljünk arra, hogy a megfelelő vonzatokat használjuk az egyes igealakok mellett, s így elkerüljük a gyakran előforduló vonzatkeverést!

Jakab István

Mond vagy *beszél?*

Azt mondja egy orvos a tévében: *Beszéltem, hogy meg fog gyógyulni. Igazam lett.* Ugyanígy lehet naponta hallani ilyen mondatokat, amelyekben a *beszél* fordul elő a *mond* helyett, de szinte már senki sem veszi észre, hogy így egy kicsit „sántít” a mondat. Ha a *beszél* igét használjuk ilyen helyzetekben, oda kellene tennünk egy utalószót: *azt* beszéltem, hogy javul majd az állapota, *arról* beszéltem, hogy érdemes lesz ezt csinálni. Ha valamivel kapcsolatban konkrét közlésünk van, a *mond* jobb, mint a *beszél*. Néhány példa: *azt beszélik, hogy elválnak*. Ez egy pletyka, szóbeszéd visszaadása. Ha múlt időbe teszem – elhagyva az *azt* névmást –, akkor is ilyen árnyalata marad. Az *azt mondták, hogy elválnak*; *mondták, hogy elválnak* kifejezheti azt, hogy nincs okunk a meglepődésre, ha megtörténik a válás, vagy cáfolhatjuk azzal, hogy: *de nem váltak el*. Jobban kellene figyelnünk az ilyen mondatok elkerülésére: *beszéltem, hogy jó idő lesz; beszéltem, hogy nyerni fogunk; beszéltük, hogy ez lesz a jó megoldás* stb.

Kezd kimenni a használatból a *levetem a ruhámat*, a *vesd le a kabátod* közlések igen kifejező igéje. Helyette terjed a *leveszem, vedd le* alak. Személy szerint én olyan nyelvi környezetben éltem (élek), ahol senki sem tévesztette össze a két igét. A *levesz* nem jelentette a rajtunk lévő ruha *levetését*. A *vedd le a kabátod* azt fejezte ki, hogy valahonnan, a székről, az ágyról, a fogasról stb. kell eltávolítani, a rajtunk levő kabátot azonban *levetettük*. Úgy, mint egy slágerben van: *Vesd le a ruhád!*

Sokszor utaltak már nyelvészek, írók, költők a magyar nyelv gazdagságára, finom megoldásaira. A híres francia nyelvész, Aurélien Sauvageot is megemlíti egyik könyvében a *gyors**o**n* – *gyors**a**n* közti különbséget. Ehhez hasonló a mostanában szintén összekevert *meggyest – meggyeset* „páros”. A jól beszélő magyarok számára az ilyen típusú eltérések nem vagylagosak. Ha egy étel tartalmaz valamilyen „anyagot” (mák, meggy, cseresznye, kávé), akkor a kötőhangzós változat a jó: *mákos**a**t, meggyes**e**t, cseresznyés**e**t, málnás**a**t, epres**e**t*. Ha e szavak valamelyikéből lehet ültetvény, telepítés, akkor a rövidebb változat kell: *meggyest, almást, eprest, málnást* telepítenek vagy vágnak ki.

Régi megállapítás az is, hogy a *jövök*-et keverik a *megyek*-kel, az *add ide* helyett *add oda* van. Kevesebb szó esik a *be-, bele-* használatáról. Jó tudni, hogy a *belép* nem *belelép*, a *beugrik* nem *beleugrik*, a *betörik* nem *beletörik*, a *benne van a pakliban* helyett nem jó a *bent van a pakliban*. Itt is kezd a használat a *be- (bent)* felé tolódni. Kár, mert minden kivesző szó, nyelvi fordulat szegényíti, szürkíti a nyelvet. A magyaros megoldások, ízes kifejezések kiszorulását nem lehet ellensúlyozni azzal, hogy a nyelvművelés egy-egy képviselője az idegen szavak magyarra fordításával többet foglalkozik, mint a már meglevő, nagy íróink által is használt kifejező, színes, helyes fordulatok megtartásával vagy a feledésbe merülő, a monoton nyelvi stílust felüdítő tájnyelvvel. Kisebb hiba *futball*-t mondani *labdarúgás* helyett, *suszter*-t *cipész* helyett, mint *nem kinyitható*-t a *nem nyitható ki* helyett, *ez a terület jól megművelt*-et az *ez a terület jól meg van művelve* helyett. Ez utóbbit még most is sokan magyartalan, németes megoldásnak hiszik. Ez utóbbiaknak javaslom, hogy a „*Be van fejezve* a nagy mű” helyett idézzék így a Tragédiát: „A nagy mű *befejezett*”, valamint énekeljék *A horgosi csárda ki van festve* kezdetű népdalt „A horgosi csárda *kifestett*” formában. De csak otthon, egyedül és halkan…

Kovács József

Miért érdekes?

A gondolkodás fejlődése és egyéb nyelvészeti furcsaságok

Egy irodalmártól hallottam: „Mi olyan emberek vagyunk, akik könyvekből írnak könyveket.” Én is írtam néhány nyelvészeti összefoglalót, s ezekhez mindig fölhasználtam korábbi nyelvészeti összefoglalókat. Tanulmányaim és tanulmányírásaim során sokszor belebotlottam olyan nyelvészeti kifejezésekbe, amelyeknek – ha át is vettem, le is írtam őket – mindig elgondolkodtam az értelmükön.

A gondolkodás fejlődése

Azok közé tartozom, akik egy kicsit szkeptikusak az emberiség „általános fejlődésével” kapcsolatban. Persze, fejlettebb körülmények között élünk, mint a barlanglakó és barlangrajzoló ősember, jóval többet fogyasztunk, mint a középkori jobbágy, gyorsabban közlekedünk, mint a 19. századi dzsentri, a postát, a hagyományos médiát lassan fölváltja az internet, de valahogy nem tudom elfogadni azt, hogy mi „fejlettebbek” lennénk. S ezt olvasom – szinte refrénszerűen – (majdnem) minden nyelvtörténeti munkában: „a gazdasági fejlődés a műveltség fejlődésével jár, emez viszont meggyorsítja a gondolkodást... a fejlettebb gondolkodás nagyobb tudattartalmakat tud egybefogni...”, vagy: „A nyelvi változások kapcsolatban lehetnek a gondolkodás fejlődésével, a társadalom fejlődésével...” E könyvben később ezt olvasom, s ezt már jobban el is tudom fogadni: „Az elvonatkoztató képesség fejlődése feltétlenül tükröződik a nyelvben.” Talán egyszer érdemes lenne elgondolkodni a gondolkodás fejlődésén.

Az *ly* megnevezése

Helyesírásunk mumusának nevezik, s valóban, sem megnevezni, sem leírni nem könnyű! Gyermekkorunkban volt *ej (elj)*, valamint *ipszilonos j* és persze főként *elipszilon*. Talán ez utóbbi lenne a legkorrektebb megnevezés, éppen ezért sajnálatos, hogy helyesírása nincs rögzítve. Még ez a fránya helyesírás-ellenőrző program is aláhúzza, ha ekképp írom: *elipszilon*. Talán szívesebben látná így: *ellipszilon?* (Nem, ezt is aláhúzza, bár a Nyelvművelő kézikönyv ezt a formát ajánlja.) Maradjunk az egy *l*-es változatnál!

Ritka szóalkotásmód

Régi nyelvtanírói hagyomány a magyarban a *ritka szóalkotásmód* megjelölés. Vagy másként: a *szóalkotás ritka módjai*. Melyek ezek? A szóelvonás, a szóhasadás, a mozaikszó-alkotás, a szóvegyülés, a népetimológia, a szóhatár-eltolódás, a szóalakutánzás. De vajon mitől lehet az egyik fajta szóalkotás ritka vagy ritkább, a másik gyakori vagy gyakoribb? Magyar grammatikánk azért igyekszik – a produktivitás, a történetiség szempontjai szerint – árnyalni a kérdést: „A leíró nyelvtan a felsorolt szóalkotásmódok mindegyikét produktívnak tekinti, bár hozzá kell tennünk, hogy gyakoriságuk tekintetében erősen különböznek. A termékenyebb típusok közé tartozik a mozaikszó-alkotás, mely a 20. században vált általánossá, valamint a rövidülés és az ikerítés. Igen ritka a népetimológia és a köznevesülés.” Előre jelezhetjük, hogy az újabb kiadásokban a *ritka* jelző talán el is maradhatna. Az Új magyar nyelvtan úgy oldja meg a kérdést, hogy nem is tárgyalja a jelzett csoportokat. Pontosabban az ikerszavakat megemlíti ekképp: „A mellérendelő összetételekkel rokon, de nem azonos jelenség az ikerítés... Itt a magyar nyelv sajátos szóképzési módjáról van szó, amely ma is élő, termékeny. Mivel azonban az ikerítés nem azonos az összetétellel, itt nem foglalkozunk vele.” Ritkaságról tehát szó sincs!

Játszi szóképzés

Laczkó Géza 1907-ben könyvet írt a *játszi szóképzés*-ről, valójában a kicsinyítő képzőkről. A címből azután a nyelvészek ajkán sokáig használt kifejezés, csaknem szakszó lett. A *játszi* szó archaikus, később játékos (játszi?) és talán kicsit gyermekded voltára ráébredve a Nyelvművelő kézikönyvben van ugyan j á t s z i s z ó k é p z é s utaló címszó, de a valódi címszó már így hangzik, mindenféle játékosság nélkül: s z ó r ö v i d ü l é s. Nem egészen szakmai terminusként azonban használjuk még a *játékos, ironikus, humoros szóképzés* formát.

-e

Ugyancsak a magyar nyelv egyik különlegességének tartjuk az érdeklődést, kérdést kifejező *-e* szót. Sajátos szó, mert egyetlen hangból áll. Talán éppen ezért a szakirodalom sokáig *kérdőszócská*-nak, majd *kérdőszó*nak nevezte, és a módosítószók között tárgyalta. Újabban *kérdő partikula* a neve, s elmarad a „becézgetés”. Igen helyesen, hiszen a szó teljessége nem függ annak hosszától!

Beálló ragozás

A nyelvtanokban előfordul a *beálló* szavunk is, különösen ebben a formában: *beálló melléknévi igenév*. A teljes felsorolás szerint a melléknévi igenév fajtái: *folyamatos, befejezett, beálló*. Sok gondot jelentett a tanításban, ugyanis a mai diák aligha érti. Mi az a *beálló?* Hová *áll be?* Talán az *eső-beálló*-t ismeri. És, sajnos, nyelvtanaink sem magyarázzák el a szó jelentését. A *beálló* szó jelentése a nyelvtanban: a jövőben bekövetkező (cselekvés, történés). A legújabb grammatikák a képzők alapján különböztetik meg az igenévfajtákat: *-ó/-ő* képzős melléknévi igenév stb. Talán helyesebb lenne, ahogy a Magyar grammatikából megtudom, s ahogy egy Olaszországban megjelent magyar nyelvtankönyvben is látom, a korábbi magyar nyelvtanírói hagyományt követni: *jelen, múlt* és *jövő idejű melléknévi igenév*. Ezek ma is világos fogalmak.

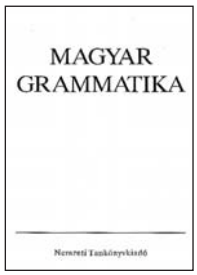

Grammatikánkban (főként az alaktanban és a szófajtanban) felhasználtuk az európai nyelvtanítás eredményeit. Részben ennek köszönhető, hogy a számnevet nem tekintjük önálló szófajnak, foglalkozunk az üres, tartalmatlan, úgynevezett funkcióigékkel. Új szófajként jelenik meg felosztásunkban a segédigenév és a partikula. A klasszikus grammatika évszázadok óta alapja az iskolai anyanyelvoktatásnak, az idegennyelv-oktatásnak, az egyetemi oktatásnak. Az, hogy egy országnak legyen modern klasszikus grammatikája, amely rendet teremthet a nyelvtankönyvírás zűrzavarában, nemzeti kötelesség.

A Magyar grammatika (2000) bevezetője alapján

Alanyi és tárgyas ragozás

Az *alanyi* és a *tárgyas ragozás* megnevezés a magyar nyelvtan régi hagyománya. A magyar grammatikák túlnyomó része használja. A Magyar grammatika azonban más – talán világosabb – terminust vezet be: *általános* és *határozott ragozás*. Az alanyi igeragozás az általános, a tárgyas pedig a határozott. Az Új magyar nyelvtan megmaradt a hagyományos fogalmaknál, talán éppen azért, mert „Annak eldöntése, mikor kell alanyi és mikor tárgyas ragozást használni, a mondattanba tartozik. Itt csak jelezzük, hogy a határozottság-határozatlanság nem mindig a meghatározó tényező.” Vagyis most egymás mellett él békésen az *alanyi-általános* és a *tárgyas-határozott ragozás* megjelölés, s remélhetőleg játékosan elmagyarázzák a tankönyvek a diákoknak, hogy melyik miért éppen ezt a nevet viseli.

Jövevényszó, kölcsönszó

A nyelvtörténeti munkákban használt kifejezés a *jövevényszó*. Nyelvtani jelentése: más nyelvből származó, már meghonosodott szó (pl. *alma, rizs*). Tehát a nyelvtanban használt jelentés szerint a jövevényszó már nem üt el a befogadó közegétől, idegen szóból adott nyelvi szóvá vált. Érdekes azonban az, hogy a *jövevény* a köznapi nyelvben: „A helybeliektől (még) be nem fogadott ember”. Igaz, van kedveskedő jelentése is: (a várt) újszülött. Nos, ezek a jelentések nem nagyon vannak kapcsolatban a befogadott szavakra vonatkozó *jövevényszó*-val. Az *alma* föltehetően soha nem volt „várt”, és tökéletesen be van fogadva. A *jövevényszó*nak talán éppen ezt a jelentésbeli zavarát akarta kiküszöbölni egyik erdélyi nyelvészünk, aki bevezette a jövevényszóra a *kölcsönszó* terminust. Ez is némi felzúdulást keltett. Mi az, hogy *kölcsön-?* Talán kölcsönbe kaptuk? És mit adtunk cserébe? És mikor adjuk vissza? Mindenesetre a *kölcsönszó* nem lett túl hosszú életű a magyar terminológiában, a jövevényszók azonban folyamatosan itt vannak. Immár: észrevétlenül.

Balázs Géza

Célszerű nevek

Minden embernek többféle elnevezése van. Különböző helyzetben, más-más közösségben eltérően szólítják. Ritkán használják a hivatalos nevét! Ez jobbára csak a hivatalos iratokon szerepel, az ügyintézés során. Egyébként mindenütt a helytől, az emberektől függően emlegetik. Ezek a helytől, embercsoporttól függő szólítónevek sokféle szerepet töltenek be az illető személy azonosításán és a többiektől való megkülönböztetésén kívül. A családban nálunk rendszerint a keresztnév megszokott becézett változatán szólítják egymást. Ez a Kati, Panni, Jóska, Pista bensőséges kapcsolatot is kifejez. Érdekességként tapasztaltam, hogy Koreában nem becenevükön szólítják egymást a családtagok, hanem a családi kapcsolat megnevezésével, így *férjem, feleségem, fiam, leányom*. A személynevekben a családi név egyébként náluk is megelőzi az egyéni nevet, akárcsak a magyarban.

A családiasságot tükrözik a becenevek a családhoz ugyan nem tartozók megszólításakor. Tréfás jellegű lehet, mint a *főnök* megszólítás arra, aki semmivel sem áll magasabban a hivatali ranglétrán az őt megszólító társánál.

Az iskolatársak, főként az osztálytársak saját rendszerük szerint nevezik el egymást, és örömmel szólítják társaikat a kapott ragadványnevükön. Ma is melegség járja át a szívünket, ha egykori osztálytársaink nevét halljuk vagy kimondjuk. Keletkezésük sokféle okkal történt. Lehetséges, hogy a ragadványnév adásának oka egyszerű nyelvbotlás. Egykori kedves osztálytársam, aki később mérnök lett, egy alkalommal fizikaórán sietős igyekezetében a másodpercet „serc”-nek mondta társai hahotázása közben. Ebből lett a különleges ragadványneve. Serc vagyok! – jelenti be telefonon ma is. Azt a valaha az iskola udvarán álló dombocska tetejére szívesen felmászó két diáklányt, akik ott trónoltak, mint Zeusz és Héra a fellegek között: Tamás Zsuzsát és Pálinkás Évát vidám társaik ma már kiváló geofizikusként és orvosként is Zeusznak és Hérának, sőt Zeuszkának és Hérácskának nevezik. A nemes lelkű, férfiasan határozott Bakos Lujza Bakos Lajos lett, vagy a lányosztályban meglehetős egyértelműséggel azonosítható rövid „Lajos”. A kitűnő Bártfay Évát valamilyen hasonló okkal nevezte el a „költői képzeletű” osztály Móricnak. Gyakori, hogy rövidítve említik társuk vezetéknevét: Czingell Margitét Cinginek, Éliás Icáét Élinek, Élikének, Kümmerle Mária nevét Küminek, Kümikének, Burgundi Máriáét Burginak, Kaposvári Magdáét Kapsinak, Ocskay Erzsébetét Ocsinak, Robotka Máriáét Robinak, Szilágyi Judit ét Sziszinek, Várkonyi Veráét Konyinak. Máig homály fedi azt, hogy az egyenes természetű Hollósi Erzsi miért kapta a „Pulu” elnevezést, de örömmel viselte, mert joggal érezte meg benne társai szeretetét.

Az eszperantisták szerteágazó külföldi kapcsolatokat építenek ki a nemzetközi nyelv adottságainak felhasználásával. Sok mulatságra ad okot az idegen szavak kiejtése a különböző nemzethez tartozó eszperantista barátoknak. Különösen nagy nehézséget okoz a személynevek megszólaltatása, főként a megjegyzése. Ez a bonyodalom még fokozódik az európaiak és amerikaiak számára az ázsiai neveknél. Kedves koreai eszperantista barátaim ötletesen oldották meg a gondokat. Tagjaiknak „házi használatra” eszperantó neveket adnak. Egyik-másik jól ráillik a személyre. Urso, vagyis Medve a tekintélyes megjelenésű, mindig derűsen és dörgő hangon hahotázó orvosnak az elnevezése. Egy vidéki egyetem nyelvtanára, a Biblia legújabb eszperantó nyelvű fordítója Leono, tehát Oroszlán, mert valaha dús körszakállával ezt a megszólítást kiérdemelte. A Sxlosilo, magyarul Kulcs nevét büszkén viseli az egyik szöuli egyetem odaadó nyelvtanára, még a névjegyére is rányomatta. A nemzetközi hírű, kiváló matematikaianalízisprofesszor részére, aki három hónap alatt magától tanult meg folyékonyan beszélni eszperantóul, már csak az egyszerű Klubano, vagyis Klubtag megjelölés maradt. A női eszperantisták költői szépségű neveket kapnak. Stelo: Csillag a neve Medve doktor úr szépséges feleségének. A sokoldalúan művelt háziasszony Juvelo, esetenként Juvelino, vagyis Ékkő, Női Ékkő névvel büszkélkedhet. A mindig mosolygó ápolónő neve Gxoja, másként Vidám Hölgy. Ezeket az eszperantó neveket aztán könnyen kimondhatják, meg is jegyezhetik más országok eszperantistái is. Ez tehát a ragadványnév adásának egy eddig ismeretlen indítékából fakad: az érthetőséget szolgálja. Másrészt ezek az elnevezések is hozzájárulnak ahhoz a nagyon kedves, meleg, baráti légkörhöz, amely a koreai eszperantó csoportot jellemzi. Helyes volna, ha a magyar eszperantista közösségek is átvennék ezt a szép és hasznos szokást!

Berényi Zsuzsanna Ágnes

Szabó Lőrinc: A neved

Kiáltani szeretném, s nem lehet,
még súgni se szabad a nevedet,
még gondolni se – jaj, elárulom,
pedig belül csak azt visszhangozom,
a hangos titkot, mely életemet
úgy édesíti, édes nevedet;
nevedet, édes, a pár szótagot,
mely tündéri burkoddá változott,
röpítő közegeddé, nevedet,
mely körém gyujtja az emlékedet,
fűszerként csendít a nappalon át,
s beillatosítja az éjszakát,
s úgy tapad a számba, tüdőmbe, hogy
már majdnem te vagy, amit beszivok,
már majdnem te: minden lélegzetem
veled itat és zsongat édesen:
édes neved betölti szívemet,
s csak titka, te, vagy nála édesebb.

(A költő Tücsökzene című ciklusának 317. verse)

SZÁLKÁK

Vonzatok

„A Fidesz 2002-ben elbukta a választásokat”, „Az amerikai üzletember ... sorra elbukja a magyarországi üzleti tevékenysége miatt indult pereit”, „Számon lehet-e kérni politikust az ígéreteivel?”

A fenti mondatokban az a közös, hogy megváltoztatták bennük az igék hagyományos vonzatát. *Elbukni* valami*n* lehet. Viszont el lehet *veszíteni* a választásokat is meg a pert is.

Számon kérni *valakin* lehet *valamit*. Viszont felelősségre lehet vonni *valakit*. A hiba tehát abból adódik, hogy összetévesztenek hasonló tartalmú kifejezéseket.

Mit *köszönünk*, mivel *rendelkezünk?*

„Magyarország nem tudná megvédeni magát ... egy fegyveres konfliktus esetén... A válaszadók nagy része úgy véli, hogy ez többek között a korszerű felszerelés hiányának köszönhető”, „A félresikerült kárpótlás ennek is köszönhető.”

Ugyan, mi *köszönnivaló* van azon, hogy az ország nem tudja megvédeni magát, vagy hogy félresikerült a kárpótlás? Csak azt *köszönjük*, ami jó. Ami rossz, az *felróható* valakinek, *betudható* valaminek vagy *adódik* valamiből.

Hasonló furcsaságok támadnak abból is, ha a *van neki* helyett hivataloskodva minduntalan a *rendelkezik* igét használják. *„A cég jelen pillanatban beruházási feszültségekkel rendelkezik.”* Rendelkezni lehet egy birtokkal: lehet rá építeni, meg lehet művelni, el lehet adni. No de hogyan „rendelkezik” valaki a *feszültséggel?*

Szezon, fazon

„A parlament egyhangúan fogadta el ezt a beszámolónkat.”

Hát, lehet, hogy sokan bóbiskoltak, mert *egyhangúan* (unalmasan) olvasták fel a beszámolót, de a végén mégis mindenki az „igen” gombot nyomta meg, azaz *egyhangúlag* döntöttek.

Lerágott csont a *helység* és a *helyiség* különbsége, mégis lépten-nyomon összekeverik. „Az állam és az önkormányzat hivatalos *helységeiben* nem gyűjthető ajánlószelvény.” Egyetlen hang nagyságrendi különbséget okoz. *„A helységek bérleti díja”* azt jelentené, hogy egy egész falut vagy várost bérbe adtak. Mi tagadás, nem könnyű hangoztatni az *i*-t a *j* mellett, írásban azonban nincs mentség. Pedig nagyon könnyű kikerülni a buktatót. Aki nem tud különbséget tenni, mondjon *termet, szobát*, illetve *falut, várost, községet, települést*.

„Egy muzulmán férfi kivégezte a holland filmrendezőt”, „Egy megbomlott elméjű állatvédő azonban a kirekesztettek védelmére hivatkozva három évvel ezelőtt valósággal kivégezte.” Ez a mondat azt sugallja, hogy a kivégzés kegyetlenebb, mint a gyilkosság. Pedig a különbség nem ez. *Kivégezni* csak bírói ítélet alapján lehet, egy őrült vagy egy akármilyen jöttment, akit nem neveztek ki hóhérnak, csak *öl, gyilkol*.

Hamis idegen szavak

Az idegen szavakat általában valamilyen sajátos jelentéssel vesszük át, holott a forrásnyelvben rendszerint tágabb jelentésük volt. Nem célszerű a már valamilyen jelentéssel rögzült idegen szót újra átvenni másik jelentéssel.

„A politikusnak legyen víziója” – mondta egy politikus (természetesen saját magára értve). Akinek *víziói* vannak, az jobb, ha bevonul az ideggyógyintézetbe. A politikusnak inkább *tervei, elképzelései* legyenek.

Az sem szerencsés, hogy manapság mindennek *filozófiája* van, például cégeknek, termékeknek. A cégnek ne *filozófiája* legyen, hanem *módszerei, rendje, törekvése*, esetleg *alapelve*. A filozófia sokkal elvontabb dolog: a valóság legmélyebb lényegét próbálja megmagyarázni.

Egy neves személyiség azzal vélte dicsérni Klebelsberg Kunót, hogy ő *„nemcsak köztisztviselő volt, hanem adminisztrátor”*. Ezzel azonban lefokozta, mert nálunk a köztisztviselő magasabb rang, mint az adminisztrátor. A nyugati nyelvekben az *adminisztráció* a közigazgatás, nálunk azonban a papírmunka. Az adminisztrátor tehát kisebb ember a titkárnőnél, mert az utóbbinak sokoldalú képességekre van szüksége. Az *adminisztráció* szóban benne van a *miniszter* szó töve, de azt sem árt tudni, hogy a miniszter eredetileg szolga. A közigazgatással összefügg a papírmunka, és nálunk ezzel kapcsolódott össze az *adminisztráció* szó, méghozzá elég rosszalló értelemben. Klebelsberg Kunóról azt kellett volna mondani, hogy *államférfi* volt.

Hasonlóképpen a *kosztüm*, amely eredetileg általában ruha, öltözet, nálunk az angolos szabású kétrészes női öltözetre foglalódott le, tehát helytelen 'jelmez' értelemben használni, mint manapság szokták: *kosztümös film*. Helyesen: *jelmezes film.*

A bankok, biztosítók egytől egyig *kondíciólistákat* készítenek. Pedig *feltételeiket, feltételrendszerüket* kellene közölniük. A *kondíció* nálunk *erőnlét*. Mint látható, ezt is tudjuk másképp mondani, mindenesetre erre a célra hamarabb foglalódott le a *kondíció* szó. Ezért nevezik a kisebb tornatermeket *konditerem*-nek.

„A reprezentatív szakszervezetek vezetői tárgyaltak a miniszterrel.” A *reprezentatív* szó forrása a francia *représenter* ige, amely azt is jelenti, hogy 'bemutat', meg azt is, hogy 'képvisel' (mélyében összefügg ez a két jelentés), nálunk azonban a *reprezentatív* 'elegáns, mutatós' jelentéssel rögzült. Azt, hogy *reprezentatív szakszervezet*, valamilyen idegen nyelvből fordíthatták, ahol valakiket *képviselő* szakszervezetről volt szó, de magyarul így semmi értelme. Azt lehetne mondani, hogy *a dolgozókat képviselő szakszervezetek*, de ez meg szófecsérlés, mert a szakszervezetek mindenképpen a dolgozók érdekképviseletét jelentik. Vagy van talán *reprezentatív szakszervezet* és *zugszakszervezet*, amellyel nem áll szóba senki?

Sok baj van ezekkel az idegen szavakkal. Beszéljünk inkább magyarul!

Buvári Márta

Magyar Nyelvi Szolgáltató Iroda 1148 Budapest, Örs vezér tere 11. fszt. 1.
Honlap: www.e-nyelv.hu, telefon: 30/318-9666

Harang *lakik* a toronyban

A keresztény egyházban a IV. századtól terjedt el az istentiszteletre, az imádságra szólító harangozás, és a VII. század elején el is rendelte Sabianus pápa a harangok használatát. Országunkban honfoglaló eleink kereszténnyé válása óta terjedtek el a harangok. A déli harangszó hazánk és népünk történetével függ össze, ugyanis 1456 júniusában a várható magyar–török összecsapás hírére III. Calixtus pápa rendelte el, hogy délidőben imádság mondassék a Magyarhon felé tartó török sereg megállításáért, addig ugyanis a reggeli és az estéli harangszó volt szokásban. Mire azonban a pápai bullát mindenütt kihirdették volna, július 22-én már megszületett a nándorfehérvári diadal. Ezért az a vélekedés alakult ki, hogy a nándorfehérvári győztes csata emlékére szólnak a harangok.

A déli harangszó az ún. szocializmus legdicstelenebb korszaka után a magyar rádióban csak az 1956. évi forradalom után hangozhatott fel, s zeng manapság is nem csupán Nándorfehérvárra, hanem mintegy a Szent István-i időkre visszavezetve a nemzeti emlékezetet. Bizonyos ideje a Kossuth adó (dicséretes módon) egy-egy magyar település harangját szólaltatja meg délben, s röviden a templom, a harang és a helység történetét is bemutatja. E bemutatásokban, amint többen felfigyeltek rá, az hangzik el, hogy a szóban lévő templom tornyában egy vagy több harang *lakik*. Egy napilapunkban olvastam ezzel kapcsolatban: „Eddig úgy tudtam, hogy lakni csak ember lakhat. Tárgyat legfeljebb fellelhetünk a neki kijelölt helyen, helyén, de lelkünk rajtunk. Lakjék a harang.” A közelmúlt egyik rádióműsorában is érdeklődött egy hallgató arról, lehet-e mondani a szóban forgó kifejezést. Lehet; és egyébként is mindent lehet mondani, a nyelvet semmilyen külső törvény nem szabályozza és nem is szabályozhatja.

A régi magyar szólások és közmondások tucatszám tartalmaznak a haranggal kapcsolatos kitételeket, és a *lakik* ige is különféle helyzetekben szerepel. Dugonics András, Erdélyi János és Margalits Ede idevágó gyűjteményeiben is megtalálhatni, hogy a harangnak *nyelve* és *szíve* van, hogy *hallgat* vagy *elnémul*. (Mellesleg a hegedűnek *lelke* van, vagyis a hangszerekre vonatkoztatva nem ritkák az ilyen megszemélyesítő kifejezések.) Érdemes ezekre a szólásokra is figyelmezni a *lakik* ige miatt: „Borban *lakik* az igazság – Nem tudom, mi *lakik* a bekötött zsákban – Álló vízben *lakik* a béka – Este van a faluban, farkas *lakik* a bokorban” és így tovább. Egyik népdalunk így tudja: „Marosszéki kerek erdő, / madár *lakik* abban, kettő...” Egy másik így kezdődik: „Zöld erdőben, zöld mezőben / *lakik* egy madár.”

Irodalmunk nagyjainak nyelvhasználatát nézve Balassi Bálintnál ez található: „Hamarabb *laknak* az halak az száraz homokon, mint az Sylvanus felől én ezt elhiggyem”; Csokonai Vitéz Mihálynál olvasható: „A hegyek itt mindég zöldellők, / Újítják kellemetes szellők, / A legszebb tavasz mindég *lakja* mezeit...”; Petőfi Sándor egy fordításában van: „Sötétség *lakik* Dunlathmon körűl, / Ő s az élet *lakták* szívemet”; Juhász Gyula egyik versében: „És minden tájak éjén csend *lakik*”; végezetül Ady Endrénél: „Az Ér nagy, álmos, furcsa árok, / Pocsolyás víz, sás, káka *lakják*. / De Kraszna, Szamos, Tisza, Duna / Óceánig hordják a habját.” A közelmúltban egy kiváló gobelinművésszel beszélgetve ezt kérdezte a riporter a Kossuth rádióban: „Hol *laknak* ezek a csodálatos alkotások?” A válasz: „Múzeumokban.”

Talán ezek után bízvást mondhatjuk: nemcsak az ember *lakik*, hanem élőnek tekintett, gyakran elvont dolog is. S minthogy népünk a tornyokban a hitéletet s az élet sok más eseményét kongásával kísérő harangot számos kifejezésében már századok óta mint élőt emlegeti – manapság is mondjuk: „Rómába mentek a harangok” –, kézenfekvő *a harang lakik* szókép használata. Ez a kifejezés valószínűleg a közelmúltban alakult ki, legalábbis mostanáig nem leltem föl a régiségben. A rádióban dolgozó Ágoston István úgy tájékoztatott, hogy egyik munkatársával együtt ókumlálták ki... Leleményes kifejezésük minden bizonnyal beépül a magyar köznyelvbe.

Büky László

Hogyan szólnak hozzánk a reklámok?

1. Kijelentő mondatban

A reklám kulcsmondatainak, a szlogeneknek a nagy része kijelentő mondat. A szlogennek azért ez a mondatforma felel meg, mert alapkövetelménye a rövidség. A cél, hogy minden lehető helyen (plakát, újsághirdetés, járművek oldala) felkeltse az emberek figyelmét, érthető, megjegyezhető és könnyen memorizálható legyen. A kijelentő mondatban a beszélő az ismereteit, a tapasztalatait közli a befogadóval. Ilyenkor a beszélő részéről nem fűződik az elmondottakhoz erősebb érzelmi mozzanat: *Olcsó és finom. Eduscho Dupla. Az aromazáró szeleppel* (újsághirdetés), *Interspar az Önök hipermarketje* (óriásplakát), *Önök kérdeznek. Mi válaszolunk. 198* (óriásplakát), *Elérkezett a bizalom Cora* (óriásplakát), *Néha a legjobb barátja sem tud önnek tanácsot adni. Mi igen. A bizalom kötelez. Volksbank Hungary* (óriásplakát).

2. Kérdő mondatban

Gyakran szokták a reklámokat kérdő mondattal indítani. Ennek feltehetően az a magyarázata, hogy az emberek általában kíváncsiak, s ezért odafigyelnek az elhangzó kérdésekre. A kérdések fajtája természetesen többféle lehet, de a leggyakoribb az eldöntendő kérdés, amelyre igennel vagy nemmel lehet válaszolni. A legtöbb reklámban ezt a választ rögtön a kérdés elhangzása után meg is adják: *Eldugult az orra? Vibrocil a nyitja.* (TV2), *Kincses kalandra vágyik? Játsszon LUXORT!* (óriásplakát), *A gyomrom? S(z)avam nincs!* (óriásplakát).

3. Felkiáltó mondatban

A felkiáltás a legeredetibb forma, amellyel az árusok valaha is reklámozták áruikat, hiszen ezzel a mondatformával a figyelmet magukra terelték. „A felkiáltó mondattal a beszélő érzelmeit, indulatát fejezi ki, azzal a szándékkal, hogy hasonló érzelmeket keltsen a hallgatóban is. ... A felkiáltó mondatok közel állnak a kijelentőhöz, vannak, akik nyomatékos kijelentő mondatnak tekintik őket” – írja Szegfű Kinga. Néhány példa erre: *Tolle, Tolle, Tolle, Tolle, a világ finomabb tőle!* (TV2), *Falat rengető falat!* (hirdetés), *Spagettippek minden napra!* (újsághirdetés).

4. Felszólító mondatban

A felszólításnak hat változatát különbözteti meg az egyik szerző (vásárlásra, próbára felszólítás, alkalmakra, hatásra, elterjedtségre hivatkozás és az áru dicsérete), de ezek nyelvileg ugyanazt a legcéltudatosabb, legegyszerűbb, leghatározottabb formát kívánják: az imperatívuszt. A felszólító mondattal az akaratát fejezi ki a beszélő, és az a célja, hogy a hallgató ennek megfelelően járjon el. Ez az a reklámtípus, amelyet sokan durvának, ellenszenvesnek tartanak, mert már nem is csak rábeszélnek, hanem valósággal utasítják a nézőket, a hallgatókat valamire, s ezzel inkább ellenszenvet váltanak ki, mint vásárlási hajlamot: *Szelídítsd meg a délutánt! Élvezd a Ricoré selymes ízét, a tej lágy érintésével!* (újsághirdetés), *Válts Sport szelet fokozatba!* (újsághirdetés), *Tapaszkodj a szerencsébe!* (újsághirdetés). A legfőbb hiba ennek a mondattípusnak a túlzásba vitele, hiszen mindennek van határa. A felszólító mód használatának is!

Fazekas Beáta

Lehet-e egy iroda *bérbe adó?*
(avagy mit is jelent az „Offices to let”?)

Épülőfélben levő vagy már elkészült és átadásra váró impozáns irodaházak homlokzatán az utóbbi időben egyre gyakrabban tűnik fel a következő hirdetés: *Offices to let*. Az angolul tudók számára világos, hogy ez a mondat az irodahelyiségek bérlésének lehetőségére hívja fel az érdeklődők (elsősorban a külföldiek) figyelmét. Örvendetes, hogy az idegen nyelvű felirat mellett újabban olvasható a mondat magyarul is, ekképpen: *Irodák bérbe adók*. Ez ellen a mondat ellen abból a szempontból ugyan semmi kifogásunk sem lehet, hogy anyanyelvén szól a magyar nagyközönséghez, ellenben nyelvhelyességi szempontból ez a „fordítás” kifogásolhatónak tűnik. A „miért?”-re a melléknévi igeneveknek a szófaji rendszerben betöltött helyét és mondatbeli szerepét vizsgálva adható meg a válasz.

Köztudomású, hogy az igeneveket a grammatikák hagyományosan átmeneti szófajú szavaknak tekintik, s csoportosításukban el is különítik őket a tiszta szófajoktól. Átmenetiségük elsősorban összetett funkciójuk következménye, illetve más szófajba tartozó szavakkal való rokonságukkal magyarázható.

A mondatban a folyamatos melléknévi igenév többnyire minőségjelző. A jelzői szerepre különösen azért alkalmas, mert – igei természetéből adódóan – képes a cselekvésben megnyilatkozó tulajdonság megnevezésére, pl. *gondolkodó ember, zongorázó kislány, lobogó tűz.*

A folyamatos melléknévi igenevekre általában nem jellemző az állítmányi szerep (ez a melléknevek sajátossága), pl. *a csontot rágó kutya → *a kutya csontot rágó; a legelésző tehenek → *a tehenek legelészők*. Előfordul azonban, hogy az általános használatú igenévből valóságos melléknév vagy főnév válik.

A melléknevesülés általában akkor következik be, ha a melléknévi igenevek elvesztik kapcsolatukat az igével, annak cselekvés- vagy történésjelentésével, és kizárólag tulajdonságjelölőkké válnak, pl. *forró, buzgó, méltó, őrült, fáradt, fegyelmezett, állandó.*

A melléknevesülés mellett a folyamatos melléknévi igenevek főnevesülése is elég gyakori folyamat. A főnevesült melléknévi igeneveket aszerint szoktuk csoportosítani, hogy a létrejött főnévi tartalom milyen minőségben részese az eredeti igei jelentés cselekvéstartalmának. Így megkülönböztetjük a cselekvés alanyát jelentő főneveket, pl. *tanító* ’aki tanít’, a cselekvés tárgyát vagy egyebeket megnevezőket, pl. *kóstoló* ’amit megkóstolnak’, a cselekvés eszközét, pl. *cipőfűző* ’amivel cipőt fűzünk’, a cselekvés helyét, pl. *ebédlő* ’ahol ebédelünk’, idejét, pl. *kimenő* ’amikor el lehet távozni’.

Az igenévképzőt tartalmazó lexikalizálódott egységek a szinkron rendszer szempontjából tulajdonképpen már nem is tekinthetők igeneveknek (csak alaki, analógiás szempontból tartoznak közéjük), hanem valódi főneveknek és melléknevek nek kell minősítenünk őket. Olykor persze meglehetősen nehéz elkülöníteni az igeneveket a melléknevektől és a főnevektől. A nehézséget elsősorban az okozza, hogy az említett szófajok elhatárolására – néhány jól ismert kivételtől eltekintve – nem létezik pontos kritériumrendszer, illetőleg e szófaji kategóriák között van egy viszonylag széles sáv, amely az átmeneti szóegyedeket tartalmazza.

Az *Offices to let* angol nyelvű hirdetés *to let* elemének a *bérbe adó* szókapcsolattal történő megfeleltetése azért helytelen, mert ez a – jelölt határozós szókapcsolatból *(bérbe ad)* képzett – szerkezetes melléknévi igenév nem vált valódi melléknévvé (ezért kifogásolható állítmányi használata az *Irodák bérbe adók* mondatban). Főnévként ugyan lexikalizálódott (ekként egybe is írandó), de e funkciójában kizárólag a cselekvés alanyát jelöli, ’tulajdonos’ jelentésben. Az *Irodák bérbe adók* mondat feltehetőleg az *Irodák kiadók* típusú mondat analógiájára jött létre; ez utóbbi mondatot nem kifogásolhatjuk, a *kiad* igéből képzett igenévi forma, a *kiadó* ugyanis – szemben a *bérbe adó*-val – már valódi melléknévként is lexikalizálódott ’bérbe vehető, bérelhető’ jelentésben, így lehet a mondat állítmánya. A *kiadó*-nak emellett van melléknévi igenévi jelentése is: e funkcióban jelzői bővítményként a cselekvés alanyára (vö. *szobát kiadó nő* ’aki szobát ad bérbe’) vagy a cselekvés tárgyára (pl. *kiadó lakás* ’amelyet bérbe lehet venni’) utalhat, valódi főnévként pedig lexikalizálódott jelentésű (’nyomdai termékek megjelentetésével foglalkozó vállalkozás’).

A *bérbe adó* és a *kiadó* formák között tehát mindenképp különbséget kell tennünk, ezek ugyanis – morfológiai azonosságuk ellenére – a különböző típusú mondatokban más és más szófaji kategóriát képviselnek. Az *Offices to let* angol nyelvű közlemény legszerencsésebb magyar megfelelőinek az *Irodák kiadók*, az *Irodák bérbe vehetők, Irodák bérelhetők* mondatok tűnnek: ezek nyelvhelyességi szempontból is kifogástalanok.

H. Varga Márta

Hiányzik a névelő a mutató névmás elől

Arra nyilván még a gyengébb nyelvérzékű diák is ügyel, hogy – ha kell – kitegye a határozott névelőt egy-egy mutató névmás után. A Nyelvművelő kéziszótár minap megjelent 2., bővített kiadása a mutató névmási kijelölő jelző egyeztetése kapcsán hoz idevágó példákat: „*abban* vagy *ebben az* esetben; *ugyanezekből a* cikkekből; *e* miatt *a* nő miatt; *abban a* tekintetben”.

Hadd használok föl mindjárt mondatban e föntiekből kettőt. Íme: „Sokáig emlékezni fogunk *ugyanezekből a* cikkekből megismert bátor emberekre.” És: „*E* miatt *a* nő miatt bicskát rántó két férfit a kocsmáros választotta szét.” Látjuk: maradéktalanul megvalósul a mutató névmás és az utána következő határozott névelő – egyeztetés kívánta – együttese. Bizonyára mindannyian érezzük azonban a mondat némi sutaságát vagy legalábbis hiányosságát. Mi hiányzik? Nos: még egy határozott névelő, mégpedig a mutató névmás előtt! Tegyük ki máris: „… *az* ugyanezekből a cikkekből megismert bátor *emberekre*”; „*Az* e miatt a nő miatt bicskát rántó két *férfit*…” A mostani kiemelésből világos, hogy szükség van a mutató névmást megelőző határozott névelőre: ez nem a névmást illeti meg, hanem – jóval bentebbre „besugározva” – a (különféle jelzőkkel is ellátható) főnévi szófajú mondatrészt.

A mutató névmás elé oda nem tett határozott névelő – véleményem szerint – nem okvetlenül nyelvi babonának az áldozata. Inkább nyelvi félelemnek (óvatosságnak) tulajdonítanám e hiányt. Még igényesebb (szak)könyvben is tetten érhetjük, akár fordításban is. Joseph Ratzinger bíboros (XVI. Benedek pápa) A remény forrásai című könyvének (Ecclesia, 2005) 55. oldalán pl. ez áll: „… Ami megtörtént, az megmarad. *Ebbe az* örök jelenbe való belépés lehetőségét kell tehát keresnünk…” Helyesen: „*Az* ebbe az örök jelenbe való *belépés lehetőségét*…” Igen, amint kiemeltem, az *az* névelő a bentebb lévő, két főnév alkotta birtokos jelzős szerkezetig érezteti hatását!

Ebben a cikkben foglaltak nyomán elgondolkodhat a nyájas olvasó. Olyannyira, hogy máris nyúl a piros tollért, és dicséretesen helyesbít. Joggal megteheti: éppen *az ebben a cikkben foglaltak* nyomán!

Holczer József

Bringamoped, motocikli

Egy szó születése és elfogadása

Csörög a telefon, egy régi ismerősöm keres. Mivel tudja, hogy új szavak gyűjtője vagyok, úgy véli, új szó alkotójaként is megállom a helyem. Ezért arra kér, hogy segítsek neki egy új termék- s egyben üzletnév kitalálásában. E csemege feladatnak köszönhetően már látom magam a jövő nyelvújítási szótárában, egy szó mellett ott büszkélkedik a nevem, s egy évszám: 2004. Félretéve az öniróniát, s komolyra fordítva a szót, egy járműnek kellett nevet adni, amely külső megjelenését illetően kerékpár, azonban motor is, mivel egy akkumulátorral működő motor hajtja. Az egyértelműnek tűnt, hogy a cégtáblán az új szó alá kell az értelmező szószerkezet: *motoros kerékpár, elektromos kerékpár.*

A javaslataim a következők voltak: *bringamoped* (bizalmas hangvételű szóösszetétel), *moci* (a *motor* szó kicsinyítő-becéző képzős rövidítése), *motocikli* (a *motor* és a *bicikli* szó összerántása), s végül a *dongó* (egy régi szó felelevenítése). Ez utóbbit a fiatalok nyilván nem ismerik: a *dongó* olyan jármű volt, amelyet kerékpárból alakítottak ki egy kis módosítással: a hátsó kerék meghajtására odahelyeztek egy kis motort. Nyilván ennek a hangjáról kapta a nevét.

Barátom a *bringamoped* elnevezést választotta. Azonban úgy véltem, hogy e direkt, szándékos szóalkotásokat szemügyre lehet venni kicsit részletesebben is. Meg lehet vizsgálni a tekintetben, hogy egy új szó elfogadása vagy elutasítása milyen motivációk alapján történik. Bemutattam magyar szakos hallgatóknak a négy kifejezést, kértem, válasszák ki a számukra legtalálóbbnak tűnőt, s ami a lényeg: indokolják is meg döntésüket! Az „első helyezett" a *bringamoped* lett, a második a *moci*, a harmadik a *motocikli*, a negyedik pedig a *dongó*.

Az indoklásokból kiderült, hogy milyen nyelvesztétikai, szerkezeti, szemantikai okok alapján döntöttek a hallgatók. Ezek a következők: a jó hangzás, a közérthetőség, találó a kifejezés, nem erőltetett, könnyen megjegyezhető, megkapó, dinamikus, lendületet, fiatalságot árasztó, játékos, hangsúlyozza a lényeget, mókás, könnyű kimondani, leginkább tükrözi a tartalmat, rövid, tömör. Természetesen ezekből nem derül ki a szóválasztás, illetve a szóalkotás elfogadottságának a természetrajza, minden motivációja, kognitív és mentális háttere, de valamelyest talán közelebb visz a döntés indokához.

Nézzünk két véleményt teljességében!

„Szerintem vagy a dongó, vagy a motocikli a jó kifejezés. A dongó hangalakja jobb, csak a fiatalok nem asszociálhatnak a régi dongóra, mert fiatalok. A motocikli kicsit megmosolyogtató, bár a másik kettő is. A bringamoped nekem túl szlenges, ezért hivatalos névként nem ajánlanám. A moci pedig összekeverhető mással. Tehát ha valaki hallja, akkor nem biztos, hogy felötlik benne, hogy ez egy új jármű. Hanem például azt hiheti, hogy a motor rövidítése. Ez pedig nem előnyös üzleti szempontból."

„A motocikli és a bringamoped között nem igazán tudtam dönteni, ám inkább a motocikli az, ami kifejezi ennek a motoros biciklinek a lényegét. Tehát hogy motor is, bicikli is. Tetszik, hogy egy új szó került be a nyelvbe, és véleményem szerint a közönség is jól fogadná."

Nemrég az üzlet környékén sétáltam, s mit látnak szemeim a cégtáblán?! Csak úgy illeg-billeg, kelleti magát egy újabb elnevezés, álikerszó: *inga-bringa*.

Minya Károly

Honnan származik a *Seregy* családnév?

Amikor tudományos kutató lettem, akkor kezdett érdekelni a *Seregy*, egyesek szerint *Sereghy* családnév eredete. Eleinte azt feltételeztem, hogy nevünk a *sereg* szóból és a hozzá járuló *-i* melléknévképzőből ered. Tehát egy olyan ősünk kapta, aki rendszeresen seregben szolgált, vagy valamely seregnek tett felettébb jó szolgálatot.

Ez igencsak megfelelőnek tűnt volna, ha a *sereg* szó *-i* képzős használatára találtam volna adatot, de akármeddig próbálkoztam a feltételezett *seregi* szóval létrehozni legalább egy mondatot, sehogy sem sikerült. A kollégákhoz fordultam, hátha nekik van valamelyes elképzelésük, elgondolásuk, mit jelenthetett e név.

Végül Ladó János bukkant rá egy érdekes összefüggésre. Akkor már befejezte a keresztnevek gyűjtését, kiadta a könyvét, a Magyar utónévkönyvet (Bp. 1971.), és a magyar családnevekkel kezdett foglalkozni. Több családnevet úgy tudott azonosítani, hogy megnézte őket a különféle nyelvjárási szótárakban. Kutatásai során érdekes eredményre jutott: a *seregi* vagy *serege* szó bizonyos nyelvjárásokban a *seregély* szóval azonos.

Szinnyei József Magyar tájszótárában (1897–1901.) megvan a *seregély – seregi* megfeleltetés, sőt azt is közli, hogy a Mármaros megyei Técsőn gyűjtötték. De a legnagyobb meglepetést a Nyelvőr V. évfolyama tartalmazta:

„Seregélyijesztők
I.
Haj seregi ébatta
Ném té vagy itt a gazda.
II.
Haj seregi csittég csattog..." stb.

Itt már egyértelmű a *seregi* jelentése! Az is perdöntő, hogy az Új magyar tájszótár IV. kötetében (Bp. 2002.) is így szerepel a szó!

Közben megjelent Kázmér Miklóstól a Régi magyar családnevek szótára (Bp. 1993.). Szerepel benne a nevünk, ezzel az etimológiával: „? *seregi*, a *sereg* (...) *-i* képzős mn.-i származéka". A kérdőjel arra utal, hogy maga a szerző is kérdésesnek tartja e megfelelést.

Szerencsére ma már olyan számítógépes nyilvántartásunk van, amely lehetővé teszi, hogy kutakodjunk a *seregi* szó régi és új előfordulásaiban. Egy teljes napig keresgéltem, de a tulajdonneveken kívül csak egyet találtam, a Tetemre hívás című Arany-balladában: „Tanum az Ég, s minden seregi..." Csakhogy ebben az idézetben a *seregi* a *seregei* szóalakot jelenti! Tehát megállapíthatjuk, hogy a *sereg*-nek nincs *-i* melléknévképzős alakja.

Családnevünk eredete tehát a 'seregély' jelentésű *seregi*, amelyet a kor szokásainak megfelelően *Sereghy* vagy *Seregy* formában írtak le. Magam 1802-től ismerem a felmenőimet, ekkor született László, mégpedig Pesten, s azóta mindegyik ősöm itt élt. Azt az egész család tudta, hogy eredetileg Erdély északi részében éltek László ősei, s hogy mennyire igazuk volt, azt Kempelen Béla Magyar nemes családok című művének IX. kötete (1915.) bizonyítja. Ebből tudható meg, hogy valóban éltek itt a Sereghyek: „Czímerpecsét Szatmármegye levéltárában" (sic!) – közli a könyv a *Sereghy* név után. Most már csak az a kérdés, hogy azóta miért írjuk *h* nélkül a nevünket, holott a *Sereghy* lenne az előkelőbb. A válasz feltehetően igen egyszerű: így könnyebben, gyorsabban írták alá a nevüket apáink, akik között volt ügyvéd, vezető köztisztviselő, középiskolai tanár...

Nevünk névtani szempontból egyébként is érdekes típust képvisel. Egy madárfaj tulajdonnévvé válása még eléggé mindennapos, de hogy ennek tájnyelvi változata legyen családnév, az meglehetősen ritka, bár erre is akad példa: a *Gólya* családnév mellett él az *Eszterág* és a *Czakó (Cakó)* is.

Seregy Lajos

A mindennapok nyelvi hordalékából

Napjaink nyelvhasználatában a legszembetűnőbb pontatlanságok változatlanul a szóhasználat terén fordulnak elő. Ezért most kiemelten ezekkel a példákkal foglalkozunk, mégpedig csak a nyomtatásban olvashatókkal, mivel ezek általában országos napilap(ok)ban és ugyancsak országos terjesztésű egyéb kiadványokban fordulnak elő, sok ember számára adva helytelen példát.

*

„Ismét *eladósorban* a román bankok." A szerző bizonyára nem azt akarta közölni, hogy *férjhez adható korban* vannak a román bankok. „Az óriásvidrák szeretnivaló, *megragadó* teremtmények." Talán *elragadó*-t akart írni a szerző, azaz *elbájoló, elbűvölő, igéző* állatok a vidrák. „Az »örök város« (Róma) a római katolikus egyház *középpontja*." *Középpontja* a körnek van, Róma a katolikus egyház *központja*.

Végül egyetlen, a rádióban előszóban elhangzott példát említünk: „Nem *szaporodnak* a vendégek."

*

Már évek óta tapasztalható, hogy az igekötők jelentésmódosító szerepe felértékelődött mind a beszélők, mind a fogalmazók nyelvhasználatában. Ismert igekötőket – egyéni értelmet jelezve – olyan alapigékhez kapcsolnak, amelyekkel szokatlan, új, még nem szótározott összetételt alkotnak. Írásban talált példáink: „Magyarország *kilistázta* magát a piacról." – „A minisztérium külön társaságba *szervezné ki* a hazai közutak fenntartására szánt forrásokat." – „Az árukat kell, hogy *kiajánlják* katalógusaikban." – „ A magántársaság nem tudja a megrendelő elvárása szerint *leközlekedtetni* a vonatot." – „Nem történhetett meg a teljes *lerablás*." – „A címnek komoly imázsformáló ereje van, gazdaságot fejlesztő kihatása sem *lehanyagolható*." (Ez sajtóhiba is lehet, *elhanyagolható* helyett.) – „A település önkormányzata *levédette* az elnevezést." – „*Ráközelít* az alkotó ecsetvonásaira." – „A létezés különnemű komponensek egyensúlyát feltételezi, ami itt és most vészesen *megborulni* látszik." – „A *bepánikolt* párttársak választották meg fő hatalomgyakorlónak." – „Június végén két jármű is *felgyulladt*." – „A csapatoknak a csillaggal jelölt városokat kellett *beazonosítaniuk*."

*

A teljesen fölöslegesen használt idegen szavak divatja megállíthatatlannak tűnik: „A kiadatási kérelmet utódja *szignózta*" (= *látta el kézjegyével*); „Kóstolgatva a szőlő levét megállapíthatjuk a vörösborok *dominanciáját*" (= *túlsúlyát, fölényét*); „Egyértelmű a vörösboros vidék *primátusa*" (= *elsőbbsége*); „Az erdők *rekreációs* területek" (= *pihenésre, üdülésre való területek* vagy rövidebben *üdülőterületek*); „A *prognózisok* értelmében a magyar gazdaság külső és belső egyensúlya csak kismértékben mutat javulást" (= *előrejelzések*); „A *deficit* mértéke meghaladja a kormány által tervezettet" (= a *költségvetési hiány* mértéke); „Az okleveleken a pecsét a hitelesítés *funkcióját* töltötte be" (= *szerepét, rendeltetését*); „Az ellenőr folyamatos *konfliktusban* áll az utasokkal" (= *nézeteltérésben, viszályban*); „A kiállítással a szervezők célja, hogy hazaszeretetet *indukáljanak* a látogatókban" (= *ébresszenek, keltsenek*); „A bizottság a *prevencióra* helyezte a hangsúlyt" (= a *megelőzésre*); „A határellenőrzés híján a belső ellenőrzésre kell *koncentrálni*" (= *összpontosítani*); „A kormány 4500 darabban *limitálta* a húsz tonnánál nagyobb össztömegű szállítmányoknak adható nemzetközi fuvarengedélyek számát" (= *korlátozta*); „Az *anakronizmus* és a *dilettantizmus* szigorúan tilos" (= a *korszerűtlenség*, a *szakszerűtlenség*); „Akad olyan politikai erő, amely felelősséggel, alapossággal készül arra, hogy a *hiátusokat* és a *káoszt* az élet alapvető területein felszámolja" (= a *hézagokat*, a *zűrzavart*).

Befejezésül a valóság szemléletének egy újszerű példáját mutatjuk be: „Mind a *verbális*, mind a *fizikai* támadásnak egyértelműen nemzeti indítéka volt." Kosztolányi stílusesszéje szerint ezt a mondatot valahogy így kellett volna megfogalmazni: „Mind a *nézeteltérésnek* (esetleg: *vitának*), mind a *bántalmazásnak* nemzeti indítéka volt."

Graf Rezső

Tisztelt Szerkesztőség!

„A nyomtatott és az elektronikus sajtó hatása az anyanyelv használatára" címmel írandó esetleges dolgozat szerzője számára egy szép példát – a jelzőt idézőjelbe téve: „szépet" – mutatok be az alábbiakban. Egyre többször hallom azt, hogy *esély* van valamire, ami nem hasznos, ami nem kellemes, ami nem jó. Külpolitikai kommentárban hallottam, hogy *esélye van* a háborús konfliktusnak; népegészségügyi előadásban azt mondta valaki, hogy a madárinfluenza elterjedésére *komoly esély van*. Még az időjárás-jelentésben is *adnak esélyt* a rossznak: a meteorológus szerint *nagy esélye van* a károkkal járó szélvihar átvonulásának az ország fölött. Holott az *esély*-nek – legalábbis az én ismereteim szerint – pozitív tartalma van: azt jelenti, hogy kedvező körülmények esetén kellemesre, előnyösre, jóra számíthatok. Az ellenkezőnek *valószínűsége van, feltehető, hogy bekövetkezik* stb. Esélyt csak annak adunk, ami jó! Eddig ez volt a helyzet. Maradjon ezután is így! Mivel azonban beszélgetésekben is egyre gyakrabban találkozom a rossznak adott eséllyel, attól kell tartanom, hogy a kifejezés ilyen értelmű meggyökeresedésének nemcsak a valószínűsége nagy, hanem „esélye" is van!

Van egy német mondás: *Fremdwörter sind Glücksache*. Értelme szerinti magyar fordítása: az idegen szavak használata szerencse dolga. Nem volt szerencséje annak, akitől a rádióban azt hallottam, hogy az általa kidolgozott tervek széles *spalettája* áll az érdeklődők rendelkezésére. Abban bízom azonban, hogy a tervek között vannak olyan lakások is, amelyekben nem redőny, hanem spaletta véd a tűző nap sugarai ellen.

Az idézett német közmondás más tárgykörökben is „hatályos". Íme!

Szívesen nézem, de egy-egy szót illetően nem mindig örömmel hallgatom a különféle televíziók ismeretterjesztő műsorait. A külföldről átvett anyagok magyar fordítói ugyanis olykor nem ismerik egy-egy szó magyar megfelelőjét, és annak angol formáját szerepeltetik a szinkronban. Így eshetett szó az angol szigetet meghódító *saxonok*-ról, akikről a magyar mint *szászok*-ról tesz említést. Így lehetett a német nagyvárosról, Kölnről – a szöveget angolból fordították – *Cologne*-ként szó. Egy németországi riportban pedig Stoiber bajor miniszterelnököt – itt is angol volt az eredeti szöveg – *Bavaria* kormányának fejeként határozták meg.

Dr. Del Medico Imre

Tiszta piszok

A Kossuth rádió Értsünk szót! című adásában egy telefonáló azt kérdezte Grétsy Lászlótól, hogy helyesnek tartja-e a címben szereplő *tiszta piszok* jelzős szerkezetet. A kérdező természetesen megkapta a választ, sőt egyéb példákat is hallottunk az összekapcsolt szavak jelentésének látszólagos ellentétére. Grétsy László a tőle megszokott szellemességgel sorolta fel a következőket: (a) *páros páratlan* (teljesítménye), *feltétlen feltéttel* (kérem a főzeléket), *rossz finomfőzelék*, s végül a – kissé pongyola – *borzasztó szép*.

Mint Grétsy László említette, a *tiszta piszok* esetében az ellentmondás csak akkor tűnik fel, ha nem vesszük figyelembe a *tiszta* szónak 'teljesen', 'egészen', 'merőben' jelentéseit.

Vannak azonban olyan szókapcsolatok is, amelyekben a szójelentések egymást kölcsönösen kizárják, az ellentmondások nem csak látszólagosak. Az ilyen stilisztikai céllal használt költői kifejezésmódot szakszóval *oxymoron*nak nevezzük. Íme néhány példa! A középiskola 10. osztályában tanulják a diákok Batsányi A franciaországi változásokra című versét. Ebben a költeményben olvassuk: „Ti is, kiknek vérét a természet kéri, hív jobbágyitoknak felszentelt hóhéri..." A „felszentelt hóhéri" szerkezetben a *felszentelt* és a *hóhér* szavak között van ellentmondás. *Felszentelni*, pontosabban *felkenni* ugyanis a királyokat volt szokás. A Biblia ószövetségi részében olvashatunk például arról, hogy Sámuel próféta isteni parancsra kente fel Sault, majd őt követően Dávidot Izrael királyává. A felkenés tehát szakrális esemény, jelképe annak, hogy a király isten akaratából uralkodik. Ezzel szemben a hóhér brutális végrehajtója a földi hatalom nem is mindig igazságos ítéletének.

Oxymoronként említhetjük még József Attilától a *szép embertelenség*, Radnóti Miklóstól pedig az *üvölt a csend* kifejezéseket. Ezek a költői eszközök a szépirodalmi szöveg stíluskellékei.

Az említett rádióműsorban Grétsy László rámutatott arra is, hogy szavaink nagyobb része többjelentésű.

Tiszta szavunknak ez a sajátossága kínálta a lehetőséget egyik ismerősömnek arra, hogy egy szellemes, nem csupán nyelvi, hanem a logika szabályait is alkalmazó játékot szerkesszen. Íme az első premissza: *A tisztaság fél egészség* (szólás). A második premissza: *A lustaság (is) fél egészség*. A konklúzió tehát: *A tiszta lustaság teljes egészség.*

Dóra Zoltán

Finom falatok – hibás étlapok

A nyári és a téli szünet, a rövidebb-hosszabb szabadság általában lehetővé teszi legtöbbünknek, hogy kicsit kimozduljunk megszokott környezetünkből, és utazgassunk kisebb-nagyobb távolságra. A műemlékek, múzeumok, kastélyok stb. megtekintése után jólesik betérni egy-egy hangulatos étterembe, hogy erőt gyűjtsünk a további programokhoz. Az étlapot forgatván azonban hamarosan szemünkbe ötlik néhány helyesírási hiba. Tekintsük át röviden a legfontosabb ételfajták helyesírását, hogy a bizonytalanságot némiképp eloszlassuk!

Gyakran összetételként kell leírnunk az akadémiai helyesírási szabályzat szerint többek között a levesek, illetve a főzelékek nevét, mivel ezek ún. jelentéstömörítő összetételek (lásd a 129. pontot). Pl. a *raguleves, korhelyleves, paradicsomleves, májgaluskaleves, brokkolikrémleves, burgonyafőzelék, finomfőzelék* összetételekben az elő- és az utótag közti viszonyt csak több szóval tudjuk kifejezni: 'paradicsomból készült leves, burgonyából készített főzelék' stb.

Ismeretes, hogy – a szótagszámot szem előtt tartva – az egybeírás csak hat szótagig fogadható el három vagy még több szóból álló összetételekben, az annál hosszabbakat szerencsésebb kötőjellel tagolnunk. Így áttekinthetőbbek, könnyebben érthetőek lesznek: *zöldborsópüré-leves, sárgarépa-főzelék* stb.

A *rántott leves, savanyú leves, köménymagos leves, tavaszi leves* viszont egyértelműen minőségjelzős szószerkezet, emiatt írjuk a jelzőt és a jelzett szót külön. Ugyanilyenek a gyakori földrajzi névi eredetű jelzős kapcsolatok is. Pl.: *alföldi rostélyos, bakonyi sertésborda, bécsi borjúszelet, brassói aprópecsenye, firenzei mártás, frankfurti leves, hortobágyi palacsinta, kijevi jércemell, kaukázusi saslik, pozsonyi kocka*. A különírást választjuk többnyire akkor is, ha népnév szerepel jelzőként: *olasz burgonyaleves, orosz hússaláta, görög gyümölcsleves*.

Más esetekben a jelzett szó, mely két-három szóból álló szóösszetétel, kap egy jelzőt, hogy még többet tudjunk meg az étel tulajdonságairól. A három vagy több szó minőségjelzős kapcsolatát csak így fogadhatjuk el: *pórés krumplileves, aludttejes gombaleves, zöldfűszeres burgonyaleves, hideg egresleves, citromos halikraleves, francia tojásleves.*

Léteznek az eddigiektől eltérő szerkezetű elnevezések, de ezekre is a különírás jellemző nyelvi felépítésük miatt (a *-nak, -nek; -val, -vel* és *-ra, -re* ragos névszók megmutatják például az ételkészítés módját, máskor azoknak a körét jelölik meg, akiknek ajánlható egy-egy különleges étel). Pl.: *krumplileves Dóri módra; burgonyaleves diétázóknak; szarvasgulyás szegediesen; kecsegeleves májgaluskával.*

Helyesen döntünk viszont, ha az egybeírást választjuk a mártások, a torták, a pudingok, a gyümölcslevek, a habok és a saláták nevének leírásakor. Pl.: *almamártás, kapormártás, citromtorta, puncstorta, karamellpuding, szilvapuding, narancslé, grépfrútlé, vaníliahab, uborkasaláta, gyümölcssaláta*.

Említsük meg az olyan ételek, édességek nevét is, melyekben egy ismert vagy kevésbé ismert személy neve található, aki kapcsolatba hozható a róla elnevezett étellel. A szoros nyelvtani összetartozást a – sajnos, gyakran elmaradó – kötőjel kellene, hogy mutassa. Pl.: *Batthyány-rizs, Cumberland-mártás, Eszterházy-rostélyos, Gundel-palacsinta, Jókai-béles, Sacher-torta, Újházy-tyúkleves, Waldorf-saláta, Wellington-vesepecsenye*.

Az olyan jelzős szókapcsolatokban, melyekben a jelző *-s* képzős, általában semmi nem indokolja az egybeírást; nincs jelentésváltozás, laza, alkalmi a kapcsolat a jelzett szó és jelzője között, ezért tehát az *almás lepény, boros káposzta, borsos tokány, céklás torma, ecetes paprika, gombás jérce, joghurtos öntet, juhtúrós galuska, meggyes rétes, paprikás ponty* és az ehhez hasonlók mind különírandók. Ugyanígy kell eljárnunk a befejezett melléknévi igenévi jelzős *bordázott burgonya, csúsztatott palacsinta, sült ürücomb, főtt marhafartő, füstölt libamell, párolt marhamáj, pirított borjúérmék, rántott csirke, rakott karfiol, pácolt marhafelsál* esetében is.

Használunk olyan szókapcsolatokat is, melyekben nem egy, hanem két jelző áll a jelzett szó előtt, pl.: *nyári rakott burgonya*. Ilyenkor is érvényes marad a szószerkezeti tagok közti különírás: *padlizsános töltött burgonya, töltött leveles fánk, réteges töpörtős pogácsa, fokhagymás sült padlizsánsaláta, grépfrútos vegyes saláta.*

A *báránypörkölt, borjúsült, pontyhalászlé, sertésborda, nyúlpaprikás* viszont azért írható egybe, mert az elő- és az utótag között jelöletlen alárendelő viszony mutatható ki.

Újabban egyre többször találkozhatunk a szakácskönyvekben jelzők közti kötőjeles kapcsolási móddal. A *kapros-tejfölös tök, juhtúrós-húsos makaróni, citromos-vajas borjúszelet, mazsolás-diós saláta, burgonyás-gombás ravioli, pulyka almás-sörös-burgonyás masszában, sajtos pórés burgonya* írásmódját azzal lehet indokolnunk, hogy a két, három *-s* képzős melléknév egymással mellérendelő viszonyban van, és jelentésük egyaránt vonatkozik a jelzett szóra.

Végezetül említsünk meg néhány olyan összetételt, melynek különírása furcsa, értelemzavaró, sőt megmosolyogtató lenne: *boszorkánypogácsa, franciasaláta, képviselőfánk*. Példáinkkal könnyen, szemléletesen bizonyíthatjuk tanulóinknak a helyesírási órákon, hogy nyelvünkben miért oly fontos az értelemtükrözés és annak helyesírási megoldása, a külön- és az egybeírás.

Bozsik Gabriella

Számítógéppel a beszédművelésért

A Bárczi Alapítvány és a MorphoLogic bemutatója a II. egri kiejtési konferencián

„Nyelvművelésünkre soha szebb feladat nem várt,
sőt talán nem is várhat”
(Bárczi Géza)

Az első egri kiejtési konferencia után 40 évvel, 2005. október 22-én az Eszterházy Károly Főiskola megrendezte a II. egri kiejtési konferenciát. Ez az időpont egészen közel esett Bárczi Géza nyelvész akadémikus halálának 30. évfordulójához († 1975. november 7.). A negyven évvel ezelőtti konferencián Kodály Zoltánnal együtt ő érvelt a nyílt *e*-t és a középzárt *ë*-t megkülönböztető (tizenöt magánhangzós) kiejtés magasabb szintű normaként való elismertetése mellett. Rá emlékezve fejtették ki álláspontjukat a Bárczi Géza Kiejtési Alapítvány munkatársai, és mutatták be Novák Attila számítógépes nyelvész közreműködésével a MorphoLogic Kft.-nél készült *ë*-jelölő eszközt.

A Bárczi Alapítvány nem nyelvjárási, hanem részleges (táji) köznyelvi jelenségként foglalkozik az *eë*-zéssel. Ennek indokai a következők:

1. A vidéki és a határon túli magyarság többsége megkülönbözteti ezt a két hangot társadalmi rétegtől, településfajtától függetlenül.

2. A nyílt *e* és a zárt *ë* a magyar hangrendszer ősi és szerves része. Csak a kettőt megkülönböztetve érvényesül az alsó, középső és felső nyelvállás rendszere. Mészáros András kifejezésével az *eë*-zés az *ao*-zással vethető össze, vagyis ha nem különböztetjük meg az *e*-t az *ë*-től, az olyan, mintha az *a*-t sem különböztetnénk meg az *o*-tól. Ezért a ragozási rendszer sem következetes enélkül. Jól megmutatkozik ez a toldalékolásban: a kétalakú és háromalakú ragokban, képzőkben. Kétalakú toldalékok: *a-e* megfelelés, például *lábra, képre; -ba/-be, -nak/-nek, -tlan/-tlen, -cska/-cske;* háromalakú toldalékok: *o-ë-ö*, például *álljon, éljën, üljön; lábhoz, kézhëz, fülhöz*.

3. Mérhetetlenül nagy a jelentés-megkülönböztető szerepe. Néhány éve éppen e lapban meghirdetett pályázatunkra százával érkeztek olyan példák, amelyek mást jelentenek *e*-vel, mint *ë*-vel. Már szótári alak is elég sok van: *szeg/szëg; elég/ëlég; ne/në* stb. A ragozott alakpároknak pedig se szeri se száma: *eszëm* (ész) – *ëszëm* (ëszik); *legyek* (légy, fn.) – *lëgyek* (ige); *mënetel* (fn.) – *mënetël* (ige); *szemét* (hulladék) – *szëmét* (látószerv); *hëgyes* (vidék) – *hëgyës* (ceruza); *jeles* (megjelölt) – *jelës* (kiváló); *sejtette* (célzott rá) – *sejtëtte* (gondolta). Két igerag is fedi egymást, a *-tëk* (t. sz. 2. sz.) és a *-tek* (t. sz. 3. sz. múlt idő): (ők) *kértek*, de (ti) *kértëk*, és ez több száz igét érint. Egész mondatokat is kaptunk szép számmal, amelyek félreérthetők egyféle *e*-vel: *Vetëttem/vëtettem búzát. Kifëstettem/kifëstëttem a szobát. El mertek/mertëk-ë indulni?* (Ki?) *Elég a fa*. (Kell még rárakni, mert mindjárt elhamvad, vagy nem kell több?) *Megértem, hogy féltetek* (négyféle értelmezés – tessék kitalálni, hogyan!).

Az *eë*-zés mellett szól a változatosabb hangzás, a „mekegés” csökkentése is.

Újabban megfigyelt szempont, hogy a kétféle *e* összemosódása nyomán kezdenek összemosódni a többi magánhangzók is: az *á* az *e*-hez közelít, az *a* az *á*-hoz. Ha nem vetünk gátat ennek a folyamatnak – miként Bolla Kálmán professzor rámutatott két évvel ezelőtti konferenciánkon –, lassan elveszti nyelvünk magánhangzós jellegét, s ezzel zeneiségét.

Azt eddig is mondták nyelvművelőink, hogy aki tudja, tartsa meg. De miért akarjuk jelölni?

Azért, hogy az íráskép segítse a különbség tudatosodását azokban, akik születésüktől fogva így tanultak beszélni, és akit érdekel, meg tudja tanulni utólag is. A helyesírást nem kívánjuk megbolygatni ezzel, de kiejtési segédjelként alkalmazható a két pont.

A számítógépes eszköz nemcsak nekünk könnyíti meg kiadványaink gyors és egységes *ë*-sítését, hanem – ha már lemezen kapható lesz – bárkinek lehetővé teszi, hogy tetszőleges szöveget átalakítson vele *eë*-zővé. A program előfeltétele volt az *eë*-ző norma, vagyis a többségi, köznyelvi változat megállapítása. Ezt már korábban elvégeztük könyv alakban megjelent kiejtési szótárunkkal, amely a Balázs Géza szervezte nyelvstratégiai kutatási program keretében, az MTA támogatásával jelent meg 2001-ben. Szintén Balázs Géza tanár úr segítségével jutottunk el Prószéky Gábor-hoz, a MorphoLogic Kft. igazgatójához, akinek munkatársai összeillesztették saját helyesírás-ellenőrző programjukkal a mi szótáranyagunkat. Még így sem volt könnyű feladat annak megoldása, hogy a jelentés szerint különböző alakok mellett megjelenjen a választási szempont, s hogy a toldalékok előtt a megfelelő kötőhangot válassza ki a program. Csak a technikai munkatárs, Endrédy István, a nyelvész munkatárs, Novák Attila és az alapítvány munkatársai – főleg Mészáros András – szoros együttműködésével volt mindez megoldható.

Míg én itt egy hangzót mentëk,
Ilyen gondoktól ti mentek
Maradtok, ha arra mëntëk,
Merre Kazinczyék mëntek.

Bárány béget, kecske mekëg,
Në utánozd, magyar gyerëk.
Ha mekëgsz is, tëdd azt szépen,
Mekëgjél kétféleképpen.

Szente Imre rigmusai

Milyen eszköz az *ë*-jelölő? Pontos, gyors és könnyen kezelhető. Annak sem kell sokat belenyúlnia, aki nem ismeri a zárt *ë*-zést. A nyelvi eszköz elhelyezi a középzárt *ë* hang betűjelét a kívánt magyar köznyelvi szövegben: a közszavakban, a gyakori tulajdonnevekben (kereszt- és becenevek; földrajzi nevek; egyéb gyakoribb tulajdonnevek), a toldalékos és összetett szavakban is. Az *ë* nélkül többjelentésű szavak kéken, aláhúzva jelennek meg, ilyenkor az egér jobb gombjával rájuk kattintva nekünk kell eldöntenünk, hogy melyik szó (szóalak) illik a szövegkörnyezetbe. A pirossal jelölt és aláhúzott szavak nem szerepelnek az *ë*-jelölő saját szótárában (általában a nagyon ritka összetett szavak vagy az idegen nyelvek szavai). Az eszköz fejleszthető (szóanyagbővítés, kivételszótár, tiltószótár, naplózás).

Az új nyelvi eszköz nyelvészeti és néprajzi szövegek alapozó munkálatainál is alkalmazható.

Ezúton is köszönjük mindazoknak a közreműködését, akik hozzájárultak, hogy ez a számítógépes nyelvi eszköz létrejöjjön: Balázs Géza egyetemi tanárnak a szervezésért, Prószéky Gábornak, az MTA doktorának, a MorphoLogic Kft. igazgatójának, Endrédy István fejlesztőmérnöknek és Novák Attila számítógépes nyelvésznek, Pál Miklós fejlesztőmérnöknek és Kis Balázs számítógépes nyelvésznek, akik a korábbi rendszermunkálatokat végezték. Talán nem a véletlen műve, hogy Endrédy István éppen 2004. december 16-án, Kodály Zoltán születésének 122. évfordulóján küldte el a Bárczi Alapítványnak az *ë*-jelölő első működő változatát.

Buvári Márta, Mészáros András

KÖNYVEKRŐL

Új jelenségek a magyar nyelvben

Ez volt a címe annak a pályázatnak, amelyet a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma az Anyanyelvápolók Szövetségének közreműködésével hirdetett meg 2003-ban. A beérkezett rendkívül sok pályamunkának mintegy felét díjazta a szakemberekből álló öttagú kuratórium. Az ezek közül gondos mérlegeléssel kiválasztott 13 pályamű teljes vagy szemelvényes anyagát pedig könyv alakban bocsátották közre a kötet szerkesztői, **Balázs Géza** és **Grétsy László**. A kiadvány címe szintén *Új jelenségek a magyar nyelvben*, s a változatos témájú pályázatokból többé-kevésbé teljes kép rajzolódik ki a mai nyelvünkben megfigyelhető, korábban nem tapasztalt változásokról. Az anyanyelvi pályázatok célja az, hogy nyelvünk az Európai Unióhoz történt csatlakozásunk új időszakában is megőrizze nemzeti sajátosságait, színességét, értékeit. A tervek szerint az anyanyelvi pályázatok tovább folytatódnak annak szellemében, ahogy **Lőrincze Lajos** is kifejtette: „A nyelv változása nem okvetlenül romlás, hanem egy élő szervezetnek a szükséges megújulása." Az alábbiakban a kiadványban közölt pályázatok témaköreit soroljuk fel röviden.

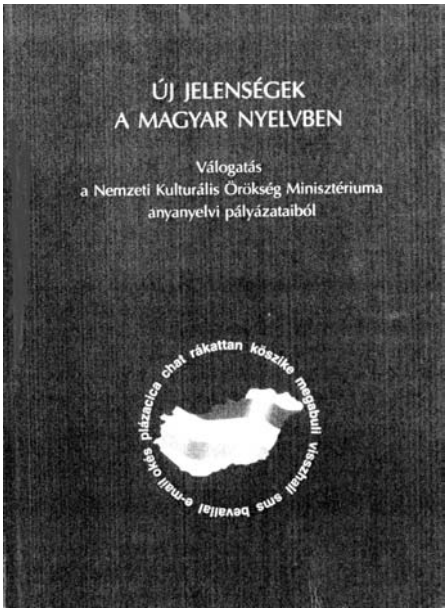

Az álláshirdetések új nyelvi és tartalmi elemeit vizsgáló pályázat (**Batár Levente**) a két évtizeddel ezelőtti és a napjainkban megjelent álláskínálatokat hasonlította össze. Megállapítható, hogy a mai hirdetések a munkaköröket kedvezőbb színben tüntetik fel, és több angol nyelvű megnevezést tartalmaznak. Képzetlen munkaerőt a mai munkáltatók nem keresnek, s a régieknél több juttatást és külföldi munkalehetőséget, valamint otthon végezhető munkákat kínálnak. Az elektronikus kommunikációs formákkal foglalkozó pályázat szerzője (**Benkő Péter Tamás**) a mobiltelefon, az sms, az e-mail, az internetes csevegés nyelvre gyakorolt hatását vizsgálja. Megállapítja – többek között –, hogy a mobiltelefon megváltoztatta a telefonálásról alkotott képet: a hívott fél a kijelzőn előre látja, hogy ki hívta, s ez módosítja a bejelentkezés szövegét. Az sms-szövegek új grammatikai jelenségeivel foglalkozik **Berkéné dr. Sajti Ilona** pályázata is közép- és főiskolások 1300-nál is több sms-ének a felhasználásával. Sorra veszi az alaktani jelenségeket (képzők, jelek, ige- és névszóragok), és rámutat arra, hogy aki nem tanul meg helyesen írni, az az új szavak helyesírását is elhibázza. **Berzlánovich Ildikó** pályázatában a hazai egyetemi lapokban előforduló angol szavakat, kifejezéseket vizsgálva megállapítja, hogy ezek – főként a főnevek – szóalkotási módjában az angol és a magyar szóalakok összekapcsolásával képzett szavak a leggyakoribbak (*szoftvergyártók, fitneszedző* stb.), de vannak példák a szóképzéssel, a szórövidüléssel keletkezett szavakra és a mozaikszavakra is (*high-tech, artcom* stb.). Sok bizonytalanság mutatkozik az angol szavak helyesírásában is.

Dr. Durucz Istvánné Kazinczy-díjas magyartanár a mai diáknyelvről, diákszlengről szóló pályázatában a köz-, irodalmi és tolvajnyelvből, idegen nyelvekből átvett szavakon kívül a rendhagyó szóösszetételekre, jelentésváltozásokra, szóferdítésekre hívja fel a figyelmet. Gyűjtése a nyíregyházi Krúdy Gyula Gimnázium diákjaitól, az iskolaújságból és más diákok elektronikus leveleiből származik. **Huszár Ágnes** a jelentésmódosító igekötőkkel létrejött új igekötős igékkel foglalkozva rámutat, hogy a legtöbb új igekötős igéhez valamilyen speciális jelentésárnyalat kapcsolódik (*bevállal*), más új igekötős igék tömör kifejezésre alkalmasak (*körbetelefonál*), vagy a homályos fogalmazás a céljuk (*bepróbálkozik*). A zentai **Kormányos Katona Gyöngyi** a bizalmas stílus elterjedéséről szóló pályázatában az ilyen szavak jellegzetes példáit sorolja fel (*kutyagol, langaléta, dumál, kinyiffan* stb.). **Mészáros Attila** a magyar internet nyelvében napjainkban leggyakrabban előforduló anglicizmusokat mutatja be, amelyek megértését elősegíti az angol nyelvtudás. **Móricz Ildikó** pályázata kifejező és gazdag nyelvünk új jelenségei közül a köznyelv szabadságára, vulgarizálódására, a tegeződés elterjedésére, az elferdített szókapcsolatokra (*téli másár, futbál, Bországgyűlés* stb.), az igésített főnevekre és az összetett melléknevekre hívja fel a figyelmet. **Németh Ervin** az újságírás nyelvében előforduló jelentéstömörítő szóösszetételeket mutatja be (*magyarigazolvány, rozsdaövezet* stb.) az idegen szavakat is tartalmazó divatos szóösszetételekkel együtt (*brókerbotrány, médiamágnás* stb.).

Schirm Anita a nyelvi változások kérdéseinek vizsgálata során a változások motivációjával, külső és belső okaival foglalkozik értékes munkájában. **Szilvási Csaba** pályamunkája a szótévesztésekről, rossz vonzatokról, ügyetlen mondatszerkezetekről (pl. *leteszem az asztalra ezt az időpontot*) szól. Végül **Tasnádiné Rónaky Edit** terjedelmes értekezésében (*Új időknek új szavaival* címen) arra mutat rá, hogy a nyelv, a nyelvhasználat állandó változásában a folyamatosság és a változó élet követelte megújulás egyaránt szerepet játszik. Ebben a folyamatban, nyelvünk alakításában mindannyian részt veszünk.

(Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma, Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2004. 196 oldal.)

Rubóczky István

Könyv a halmozás alakzatáról

Stilisztikai és retorikai tárgyú újdonságokról, összefoglaló munkákról vagy egyes írók stílusát bemutató monográfiákról időről időre tájékozódhatnak lapunk olvasói. Ezúttal – némileg rendhagyó módon – egy olyan könyvről számolok be, amely a retorikai alakzatok világába kalauzolja olvasóit, úgy, hogy kiemelten egyetlen alakzattal, a halmozás fogalmának, típusainak és funkcióinak a vizsgálatával foglalkozik.

Mivel a stilisztikában a halmozás maga is összefoglaló jellegű fogalom, és egyes funkcióit a munka egy Krúdy-mű, a Szindbád ifjúsága alapján mutatja be, Pethő József könyve valójában jóval több egyetlen stíluseszköz leírásánál: szaktudományos kritikai összegzés, elemzéseiben pedig élvezetes, olvasmányos Krúdy-tanulmány.

A halmozás fogalmát ismerjük: az azonos mondatrészeknek, mondatszerkezeteknek többszöri, párhuzamos alkalmazása. Az Ady-versben például így: „S égtek lelkemben kis rőzse-dalok; *Füstösek, furcsák, búsak, bíborak*" (Párisban járt az Ősz). Lehet szóhalmozás, felsorolás, részletezés, fokozás, de létrejöhet ismétlés, ellentét vagy erősítés, gondolatpárhuzam keretében is.

Halmozás és emlékezés kapcsolatának vizsgálatára különösen alkalmas a Krúdy-mű, a Szindbád ifjúsága, hiszen a szöveg egyik legfőbb koherenciateremtő tényezője kétségtelenül az emlékezés folyamatának az előtérbe kerülése. Ennek pedig feltűnő retorikai és stilisztikai nyelvi formái a szintaktikai és szemantikai típusú halmozások, a halmozások sorozata: „A *különös, izgató és titkos* kacagás Szindbád füléhez ért, és a hajós *meglepetten, csodálkozva* emelte föl a fejét. Ezt a kacagást ő már hallotta *valahol, valaha* ... Igen, így kacagott Anna, ott abban a *szűk, csöndes* utcácskában, amikor estenden a fiatal tanárokkal sétálgatott." A hosszabb részlet tüzetes elemzésében arról is olvashatunk, hogy milyen szerepük van a halmozásoknak az idősíkok egymásba kapcsolásában, a múltidézés, az emlékezés teljesebb pszichikai folyamatában. Szoros összefüggést állapít meg a szerző az emlékezés asszociációs jellegű mentális folyamata és a halmozás, felsorolás (és az egyéb ismétlésformák) alakzatai között. Ez pedig a szövegértelem egyik összetevőjeként a befogadást, a megértést is nagymértékben elősegíti.

A könyv elolvasása után árnyaltabban látjuk magát az alapfogalmat is: „A halmozást általánosságban szintaktikai-szemantikai-pragmatikai viszonynak foghatjuk fel, az olyan mellérendelő szerkezeteket tekintve halmozásnak, amelyek prototipikusan egy mondategészen (ritkább esetben egymást követő mondategészeken) belül nem szó szerinti ismétlődésformaként legalább két azonos mondatrészt, szószerkezetet, azonos szerkezetű szintagmacsoportot vagy azonos szerkezetű és/vagy jelentésbeli paralelizmust mutató tagmondatot, illetve egymást követő azonos szerkezetű és/vagy jelentésbeli paralelizmust mutató egyszerű mondatot foglalnak magukban." *(Pethő József: A halmozás alakzata. A halmozás fogalmának, típusainak és funkcióinak vizsgálata Krúdy Gyula Szindbád ifjúsága című kötete alapján. Nyelvtudományi Értekezések 154. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2004. 154 oldal.)*

Heltainé Nagy Erzsébet

„Így beszélünk mi" – Diáknyelvi pályázat

A Napkút Kiadó és a Cédrus Művészeti Alapítvány – az Anyanyelvápolók Szövetsége és az Anyanyelvi Konferencia elnöksége védnökségével – szógyűjtő pályázatot hirdet középiskolások, egyetemi és főiskolai hallgatók és pályakezdők, illetve középiskolai tanárok és diákkörnyezetben otthonos civilek számára „Így beszélünk mi" címmel.

A pályázóktól azt kérjük, hogy szűkebb vagy tágabb környezetük nyelvhasználatából gyűjtsenek minél több olyan diáknyelvi szót, kifejezést, szókapcsolatot, amely alakjában, jelentésében eltér a köznyelvtől, s elsősorban a diákok és jobbára a mai fiatalság beszédében, mindennapi nyelvhasználatában fordul elő. A szavak, kifejezések a diákélet valamennyi fontos helyszínét, eseményét, témáját (kollégium, menza, tantárgyak, érdemjegyek diáknyelvi elnevezései, szabadidő, napközi, sportélet, udvarlás, szerelem, diszkó stb.) és tágabban a vele összefüggő (családi, hivatali, mindennapi) beszédhelyzeteket érinthetik. A beszélt nyelvi gyűjtés alfejezeteként az elektronikus és mobiltelefonos kommunikáció használatos írott szóalakjainak gyűjtése is elfogadható a fentinek megfelelően felszerelve.

A szószedet címszavai összeszerkeszthetők ábécésorrendben vagy tematikus bontásban.

A gyűjteménynek tartalmaznia kell a diáknyelvi szót, kifejezést, annak jelentését az adott szövegkörnyezetben, egy-egy példamondatot a címszóval, valamint fel kell tüntetni a gyűjtés, az előfordulás helyét (az iskola pontos elnevezése, a város, falu neve).

A bevezetőben két-három oldalon írják meg a gyűjtés módját, a szerzett tapasztalatokat, esetleges észrevételeiket.

Felhívásunkra magyarországi iskolákból és határon túli magyar, illetve vegyes nyelvű környezetből is várunk pályázatokat. Előbbiekben a magyar nyelvben többé-kevésbé járatlan idegen ajkúak körében (iskolában, a családban és a mindennapi élet más helyszínein is) a belső szóhasználatban alkalmazott magyar jövevényszavak, utóbbiakban a más nyelvű környezet nyelvi hatását tükröző szóhasználat elemei is gyűjthetők, a többivel elegyítve vagy elkülönítve. Mind a szomszédos országokbeli, mind a világ távolabbi részeiben (a tengerentúlon) a szórványmagyarság körében még eleven szóhasználat gyűjtési terület lehet pályázatunkon.

Olyan, írói vénával megáldott gyűjtőktől, akik irodalmi munkában folyékonyan beszéltetni tudnak jellegzetes szóhasználatú szereplő(ke)t, a Napkút Kiadó folyóirata, a *Napút* közlésre elfogad nem túlméretezett terjedelmű (egy szerzői ívet meg nem haladó) kerek alkotásokat is, amennyiben művét a szerző ellátja a szükséges szómagyarázatokkal, és az egyébként is megüti a közölhetőség mértékét.

A szógyűjtemény tartalmazzon legalább 100 címszót, illetve szókapcsolatot, de szívesen fogadunk több ezres gyűjteményeket is. A gyűjtés beküldhető gépiratban (kézzel írt formában is), elektronikus adathordozón (CD-n, flopin) vagy e-mailen.

A legértékesebb és legátfogóbb pályaművek pénzjutalomban részesülnek, illetve belőlük szemelvények nyomtatásban vagy elektronikus formában meg is jelenhetnek. (A kiíró nem köteles odaítélni mindegyik díjat, és megosztva is díjazhat.)

I. díj 100 000 Ft
II. díj 75 000 Ft
III. díj 50 000 Ft

A pályázatokat neves nyelvészekből álló bírálóbizottság értékeli.

Beküldési határidő: 2006. október 31.

Cím: Napút folyóirat szerkesztősége
1014 Budapest, Szentháromság tér 6., III. em. 14.

E-mail: *napkut@t-online.hu*

A borítékra írják rá: „Diáknyelvi pályázat"!

A Nyelvtudományi Intézet nyelvművelő műhelyéből

DVD és *dévédé* – *TFT-kijelző* és *LCD monitor* – *szja-bevétel* és *áfabefizetés*

A közszói betűszók helyesírásának problémái

A közszói betűszók a mai magyar szókészlet apró, de gyorsan növekvő és gyakran használt szeletét alkotják. A közönségszolgálat naplóinak tanúsága szerint például az *SMS*, a *DVD-lejátszó*, az *LCD monitor*, az *szja-levonás* vagy az *áfabefizetés* formák, vagyis a különféle idegen és magyar eredetű közszói betűszók leírása, főként pedig szóösszetételekbe, szószerkezetekbe épülésük jelölése gondot okoz a mindennapi írásgyakorlatban. Az egyes kifejezések helyes írásmódja körüli kételyeket részben az is magyarázza, hogy a helyesírási szabályzat 11. kiadásának megszületése idején (1984) még jóval kevesebb ilyen elem volt jelen nyelvhasználatunkban, és így a szabályozás nem részletezte ezt a kérdéskört, az azóta megjelenő kézikönyvek, a *Magyar helyesírási szótár* (Akadémiai Kiadó, 1999) és az Osiris Kiadó *Helyesírás* című kötetének (2004) példaanyaga között pedig több tekintetben is eltérések fedezhetők fel.

A helyesírásbeli nehézségek egyik csoportját az olyan idegen eredetű, de a magyarban közhasználatúvá vált betűszók okozzák, mint az *SMS*, a *DVD* és a *CD*. A szabályzat ebben a kérdésben úgy igazít el, hogy a közszói betűszókat kisbetűvel kell írnunk, emellett pedig rámutat arra is, hogy a szaktudományok körében szokásosak a nagybetűs betűszók (pl. *DNS, EKG*), illetve hogy létezik néhány nagybetűvel elfogadott közhasználatú forma (pl. *TDK*), és utal a kiejtett forma lejegyzésének (pl. *pévécé, tévé*) lehetőségére is, nem tér azonban ki az idegen nyelvekből nagybetűsen átvett elemek írásmódjára. Az Osiris-kiadvány szabályértelmező része érinti az idegen eredetű formák problémáját: a *WC* nagybetűit az angol eredettel magyarázza, de hoz példákat idegen eredetű kisbetűs szaknyelvi formákra is (pl. *http, ftp*).

A rövid szöveges üzenetek írásos megnevezésére az Osiris-kötet szótári része csak az *SMS* formát ajánlja, valószínűsíthetően amiatt, mert az angolból ebben a formában vettük át, nem szerepelnek azonban benne – a szabályzat értelmében szintén elképzelhető – *sms* és *esemes* változatok. A nagybetűs forma kizárólagos elfogadása több okból is elgondolkodtató: egyrészt azért, mert a hétköznapi írásgyakorlat egyre inkább a kisbetűs megoldást látszik szentesíteni, másrészt pedig azért, mert az *esemes* írásmód ajánlása és terjesztése oldhatná fel a különböző képzett formák (*esemesezik*, sőt: *megesemesezik*, *ráesemesezik*) lejegyzésének jelenlegi nehézkességét. Az *esemes* írásmód rávilágít arra is, hogy olyan önálló lexémáról van szó, amelynek használata során az eredeti betűszói jelleg már elhalványodott. A *cédé* tekintetében megengedi ez a kézikönyv a betűk kiejtését megelevenítő írásmódot, a *dévédé* azonban még szintén nem került be a szótárába ebben a formában.

A betűszók szóösszetételekbe és szószerkezetekbe kapcsolása is számos kérdést vet fel. Bár az egyértelmű, hogy a tulajdonnévi és a közszói betűszókhoz egyaránt kötőjellel kapcsoljuk az utótagot (pl. *MÁV-állomás, CD-másolás, szja-előleg*), az mégis ellentmondásokat okozhat, hogy mi is tekinthető szóösszetételi tagnak ezekben az esetekben: a *taj-szám* (MHSz.) és a *taj szám* (Osiris) kettőssége is innen eredeztethető. Azokban az esetekben, amelyekben a betűszó után álló szó a betűszó egyik elemének megismétlése, illetve szinonimája, a betűszót főnévi jelzőként értelmezhetjük, tehát különírandó. Ez az elv indokolhatja például a *PIN kód, taj szám, SIM kártya* formákat, hiszen a *personal identification number* (személyazonosító szám) utolsó eleme a *kód*-dal, a *társadalombiztosítási azonosító jel* utolsó eleme a *szám*-mal, a *subscriber identity module* (előfizető-azonosító modul) utolsó eleme pedig a *kártyá*-val helyezhető el azonos szemantikai tartományban. Ez az elv azonban a kézikönyvek példaanyagában sem érvényesül következetesen, találhatunk ugyanis *HIV-vírus* (MHSz.) és *GSM-rendszer* (Osiris) formákat is, holott ezek angol eredetijében: *human immunodeficiency virus*, azaz 'emberi immunhiányos vírus', illetve *global system for mobile communication*, vagyis 'egységes mobil távközlési rendszer' egyértelműen a hozzákapcsolt tagok megfelelői fedezhetők fel.

Ez a grammatikailag indokolt kötőjelezési különbségtétel tehát azt várja el a nyelvhasználótól, hogy ismerje a sokszor idegen nyelvű rövidítések feloldását, és azok ismeretében mérlegelje az egyes, néha nagyon hasonlónak tűnő szerkezetek helyesírását. Ennek a helyzetnek a nehézségeit jelzi az is, hogy az *LCD monitor* és a *TFT-kijelző* írásmódbeli különbségének magyarázatáért épp egy számítástechnikai szaklap szerkesztője fordult hozzánk, aki ugyan tisztában volt a rövidítések eredetével (*liquid crystal display*, azaz 'folyadékkristályos kijelző', illetve *thin film transistor*, azaz 'vékonyréteg-tranzisztor'), mégsem talált magyarázatot a látszólag hasonló formák eltérő írásmódjára.

Az írásgyakorlatban az analógia egyébként is igen meghatározó erőnek tűnik: a nyelvhasználók önkéntelenül is keresik a hasonló formákat, szerkezeteket. Mutatják ezt az *áfabevétel* és az *szja-bevétel* írásmódja közötti különbség indokai iránt érdeklődők kérdései is. Azok a közszói betűszók *(áfa, eva, taj)* ugyanis, amelyekben az egybeejtés érvényesül, pusztán a hangtani felépítésük miatt a toldalékolást és a szóösszetételt tekintve is eltérően viselkednek, mint a többi betűszó: a toldalékokat és az összetételi tagokat egyaránt kötőjel nélkül kapcsolhatjuk hozzájuk.

A közszói betűszók írásmódja mindezek miatt az írásgyakorlatban igen változatos képet mutat, ráadásul folyamatosan bővül az így jelölhető fogalmak köre, ezért valószínűleg ez lesz az egyik olyan terület, ahol szükségessé válhat a szabályozás átgondolása.

Domonkosi Ágnes

Új szavak, kifejezések (39.)

Az új értelmező kéziszótárban nem található szavakból és kifejezésekből nem okvetlenül az első előfordulásokat szemlézzük. Várjuk olvasóink észrevételeit is!

barnárium – a *szolárium* újabb előfordulása (egyéb példák: *bronzárium, műnapozó*). (Pestlőrinci felirat.)

belefeccöl (belefeccel) – erőt, energiát fordít rá.

borostyános – (felvidéki magyar nyelvi adat) a baccalaureátus (bachelor), az alapfokú, hároméves képzésben megszerezhető diploma megnevezésére.

égvényes – gyúlékony. Pl. *égvényes* raktár (gyúlékony anyag raktára). (Láng Miklós gyűjtése.)

energiavámpír – olyan ember, aki nagyon keresi mások társaságát, nem tudatos módon energiát, időt rabol el tőlük.

ex – volt barát, barátnő, férj, feleség. Pl. Az *exem* szerint nem vagyok normális.

fapados tévé – ingyen, illetve nagyon olcsón szolgáltató tévéműsor-terjesztő (Népszabadság, 2006. február 2.).

kávézda – a *kávézó* újabb változata (óbudai felirat).

legálfal – engedélyezett hely graffitisek (falfirkálók) számára (Vas Népe, 2006. január 25.).

önzőz – önző módon viselkedik. Pl. Nem *önzőzünk!* (Nem viselkedünk önző módon!) A sportnyelvben így is: *Elönzőzte a helyzetet*.

pender, penderítő – új számítógépes eszköz, a nagy mennyiségű információ tárolására alkalmas, hordozható *pendrive*-ra tett magyarítási javaslat. Vö.: *tolltár, tollmeghajtó*. (Balogh Lajos, Szombathely magyarítása.)

quad – új motoros tereptúrázási hobbi, illetve ennek eszközeként négykerekű terepmotor vagy ATV (www.quadtura.hu). Az angol *quad* 'négy tagból álló' szóból. Magyar származékai: *quadozás, quadozik*. Már előfordul magyarosan írva is: *kvad, kvadozás, kvadozik*.

tollmeghajtó – új számítógépes eszköz, a nagy mennyiségű információ tárolására alkalmas, hordozható *pendrive*-ra tett magyarítási javaslat. Vö.: *pender, tolltár*.

tolltár – új számítógépes eszköz, a nagy mennyiségű információ tárolására alkalmas, hordozható *pendrive*-ra tett magyarítási javaslat. Vö.: *pender, tollmeghajtó*.

vadplakát – engedély nélkül kihelyezett plakát. Pl. Szigorral a *vadplakátok* ellen (Népszabadság, 2006. január 28.). Származéka: *vadplakátolás*.

videoárium – a *videotéka* újabb változata (újpesti felirat).

virágkúp – települések díszítését szolgáló virágkosár.

A rovat 1998–2005. között megjelent anyagát teljes egészében tartalmazza a következő kötet: Jelentés a magyar nyelvről (2000–2005). Szerk.: Balázs Géza. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2005.

B. G.
balazsge@due.hu

Takács Tibor
VASÁRNAP ESTE

Vasárnap este nagy nyelvrontást játszik
a nyolc-tíz magyar televízió,
én versben mondom el szívszakadásig:
az emberi szó minden rosszra jó!

A vers önvédelem a világ ellen,
ha elhagynám az értő szavakat,
velük veszne a mindent érző szellem,
mit cérnaszál tart, míg el nem szakad.

A kiselejtezett szép szavak helyett
mocskos szavakkal szólni büszkeség,
s az eddig mondhatatlan-lehetetlent
záporként veri ránk az égi kép.

Mivé lettél, te gyönyörű, te édes
anyanyelv, meggyalázott, összetört?!
Hány évszázad még, mikor semmivé lesz,
s nem éli túl az istenvert időt.

Mert ma a szenny szép szavainkba ömlik,
tisztítsuk meg, amíg lehet, amíg
a salak-szavak nyelvünket felőrlik.
Ki olvas Aranyt? Adyt? Márait?

Hogy ki rontja a nyelvet? Mi is, írók
s a tévéinterjúk alanyai,
az *esemesező* gépnyelven írók
s az internet magyartalanjai.

Az él tovább az eljövő világban,
ki felrúg minden nyelvtani szabályt?!
S majd dadogunk az Európa-házban,
a világ tágra nyílt kapuinál...

HÍREK

2006. január 18-án elhunyt **dr. Orbán István**, az EGIS Gyógyszergyár Rt. vezérigazgatója, a Magyarországi Gyógyszergyárak Országos Szövetségének alapító elnöke, aki az anyanyelv ápolását mindenkor igen fontosnak tartotta, s ennek jegyében mind az Anyanyelvápolók Szövetségét, mind az Édes Anyanyelvünk folyóiratot rendszeresen támogatta. Hálával emlékezünk rá.

*

2006. február 22-én a magyar nyelvtudomány három jeles professzora, **Deme László, Fábián Pál** és **Szathmári István** vehette át *„A magyar helyesírásért”* elnevezésű Implom József-díjat. A kitüntetést Gyula város polgármestere, valamint a gyulai Erkel Ferenc Gimnázium és Informatikai Szakképző Iskola alapította a Magyar Nyelvtudományi Társaság és a Nemzeti Tankönyvkiadó Rt. támogatásával.

*

A magyar nyelv hete rendezvénysorozatát az idén immár 40. alkalommal tartják meg. Az ünnepélyes megnyitó 2006. május 3-án, szerdán 10 órakor lesz Egerben. Ünnepi köszöntőt **Mádl Ferenc** volt köztársasági elnök mond, a szakmai megnyitó előadást **Balázs Géza** egyetemi tanár tartja.

*

Az Apáczai Nyári Akadémián másodszor mutatkozik be a *Magyar Nyelvstratégiai Kutatócsoport*. A kutatócsoport tagjainak előadása 2006. július 20-án lesz Újvidéken.

*

A 14. *élőnyelvi konferenciát* 2006. október 9–11. között Bükön rendezi meg az ELTE Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszéke.

Új nyelvészeti kiadványok

Ágoston Magdolna: Az orosz történelmi források terminológiája. Savaria University Press, Szombathely, 2004.

B. Fejes Katalin: Szintaxis és koreferencialitás. Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, Szeged, 2005.

Gósy Mária: Pszicholingvisztika. Osiris Kiadó, Budapest, 2005.

Keszler Borbála: Írásjel-használati gyakorlókönyv. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2005.

Nagy szegedi nyelvészek, egyéniségek (Horger Antal, Klemm Antal, Mészöly Gedeon, Nyíri Antal). Szerk.: Tóth Szergej, B. Székely Gábor, Galgóczi László. Generália, Szeged, 2005.

Pátrovics Péter: Anglicizmusok. Angol-amerikai képletes kifejezések és közmondások. Anno Kiadó, é. n.

Pethő József: Krúdy-tanulmányok. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2005.

Sántha Attila: Székely szótár. Havas Kiadó, Kézdivásárhely, 2004.

Sebe Krisztina–Kovács János–Tóth Gábor–Csiszár Csaba: Angol–magyar geomorfológiai szótár szómagyarázatokkal és magyar–angol szószedettel. Szerk.: Sebe Krisztina. Pécs–Szombathely, 2004.

PONTOZÓ

Mindenekelőtt a 2005. évi 5. számunkban közölt rejtvények megfejtését adjuk meg.

I. Költő és verse. 1. Áradás. 2. Fatönk. 3. Odatűz. 4. Anorák. 5. Jókedv. 6. Utókor. 7. Kivéve. A keresett költő Radnóti, megfejtendő verscíme pedig: Töredék.

II. Igekereső. 1. Bever, hever, kever, lever. 2. Bódít, hódít, lódít, tódít. 3. Delel, felel, jelel, telel. 4. Dörög, hörög, pörög, zörög. 5. Hárul, járul, tárul, zárul.

III. Egy szerző, két mű. 1. Mamaliga. 2. Odaliszk. 3. Halászlé. 4. Átlagbér. 5. Csecsemő. 6. Szójáték. A vers címe: Mohács, a vígjátéké: A kérők, a szerző pedig Kisfaludy Károly.

IV. Egy címet keresünk! 1. Vackol – vacakol. 2. Siló – simuló. 3. Való – vasaló. 4. Megad – megdagad. 5. Elárul – elhárul. 6. Eledel – elnegyedel. 7. Eleség – elevenség. 8. Hatvani – hatvannapi. 9. Tufa – tujafa. A keresett regénycím: A Musa Dagh negyven napja. Szerzője: Franz Werfel.

V. Esterházy Péter a nyelvről. Hűséggel egyes-egyedül a nyelvnek tartozom, a magyar nyelvnek.

Azok közül a megfejtőink közül, akik megszerezték a sorsolásban való részvételhez szükséges 80 pontot, a következők részesülnek könyvjutalomban: Bedő Gabriella, Nagykanizsa, Teleki u. 5/A (8800); Csabai László, Budapest, Harmat u. 150. 8. em. 35. (1104); Erdély Judit, a Mikes Kelemen Beszélni nehéz! kör vezetője, 520603 Sepsiszentgyörgy, László Ferenc u. 1/A/5. Románia; Hidi László Tibor, Komárom, Újszállási út 2/A (2903); Kucsera Sándor, Monor, Mikes Kelemen u. 14. (2200); Lovas Zoltánné, Székesfehérvár, Huszti u. 11. (8000); Mihályovszky Márta, Nyíregyháza, Korányi u. 22. II/11. (4400); Sarkadyné Kiss Emőke, Csobánka, Hanfland krt. 56. (2014); Szabó Éva Hermina, Káloz, József Attila u. 4/a (8124); Vrankó Krisztina, Békéscsaba, Deák u. 6. (5600). Szívből gratulálunk!

A Pontozó új feladatai

I. Ha jó a vége... Az adott meghatározásokra rejtvényfejtőinknek három-, négy- vagy ötbetűs szavakkal kell felelniük, de mindig csak olyanokkal, amelyek visszafelé olvasva is értelmesek. Ha jól fejtették meg a rejtvényt, azaz *ha jó a vége*, akkor a szavak utolsó betűit összeolvasva egy már nem élő jeles feltalálónk nevére bukkanhatnak. Ezt kell beküldeni! A 14 betűs névért ugyanannyi pont jár.

1. Földterület
2. Vigyázója
3. Panasz
4. Bér is, szín is van ilyen
5. Mitikus történet
6. Pusztít
7. Oktalan, balga
8. Európai nép
9. Szúr
10. Guzsaly
11. Régi orosz uralkodói cím
12. Rosszindulatú sejtburjánzás
13. Lírai költemény
14. Testrész

II. Színészek inkognitóban. Rejtvényünkben tíz ma is élő színművészünk nevének anagrammáját adjuk meg. Kikről van szó? (Az anagrammajáték kialakult szabályai szerint a hosszú és a rövid magánhangzók között nem kell különbséget tenni, de az *a* és *á*, valamint az *e* és *é* nem cserélhető fel. A kétjegyű betűk elemei szét is választhatók.) Minden megtalált névért 2 pontot lehet szerezni, azaz összesen 20-at.

1. Boldog a Gyuri:
2. Bús gólya az:
3. Hölgy küldi: ő is vívó:
4. Hindu ejti rád:
5. Jó kun lakás:
6. Kezein ő nyesi:
7. Ki a kertbe!:
8. Nyárig Tas kérlel:
9. Összeragad:
10. Szesz urat nyes:

III. Író és műve. A meghatározásokra adott helyes válaszokat az ábrába beírva megfejtőink az első oszlopban egy írónőnk vezetéknevét, az ötödik oszlopban pedig egyik művének címét olvashatják. Ki a szerző, és mi a mű címe? A helyes megfejtés 8 + 8, összesen tehát 16 pontot ér.

1. Olasz város
2. Vajdasági helység
3. Felkelő
4. Pest megyei település (2230)
5. Jajgat
6. Olasz szobrász
7. Lárma
8. Hidegtál

IV. Betűt a belsejébe! Az itt két csoportban felsorolt szavakat egészítsék ki megfejtőink egy-egy betűvel – mégpedig mindig a szótest belsejében – oly módon, hogy ezáltal értelmes, új szavakat kapjanak. (Néhány példa: *kereszt – kiereszt, kopasz – kompasz, száz – szász.*) Ha megfejtésük helyes, az így betoldott 12, illetve 13 betűből – a betűket a csoportjukon belül helyes sorrendbe téve – kirakhatják egy-egy jeles nyelvész nevét. Az első (1892–1955) a finnugor nyelvtudomány kiváló tudósa, őstörténet-kutató és nyelvművelő, a második pedig (1864–1945) a hazai nyelvtudomány egyik jelentős művelője, nyelvkönyvek szerzője, folyóirat-szerkesztő. A két névért 10–10, azaz összesen 20 pont jár.

I. SÁR ELÜL TEREL KÚSZIK
KÚT LEÉR TARJA BÍRSÁG
APÓ FAL FELÍR AMA

II. MOST KULCS SERÉNY SZTÁR PERC
ELÍR TALÁN KÖZÖNY ECET FALS
KIŰZ MEZES CIPŐ

V. Németh László a nyelvről. 1901. április 18-án, 105 éve született a jeles író és műfordító, Németh László. Keresztrejtvényünk fő soraiban ez alkalomból tőle idézünk egy nyelvünkre vonatkozó, figyelemre méltó megállapítást. (Megfejtése 25 pont.)

Az e számunkban közölt rejtvények együttes értéke 95 pont, de már 80 pont is elég ahhoz, hogy valaki részt vehessen megfejtésével a sorsolásban, és egy értékes könyv nyertese lehessen. Könyvjutalomban tízen részesülnek. A rejtvények megoldását **2006. június 1-jéig** kell beküldeni címünkre: Édes Anyanyelvünk, Pontozó, 1364 Pf. 122.

Minden rejtvénykedvelő olvasónak jó szórakozást és a rejtvényekkel való eredményes megbirkózást kívánnak – a Pontozó rovat gazdájával, **Grétsy László**val együtt – a feladványok készítői:

Bencze Imre (IV.), Doroszlai Elekné (III.),
Láng Miklós (I.), Schmidt János (V.),
Varga István (II.)

NYELVÜNK EREJE

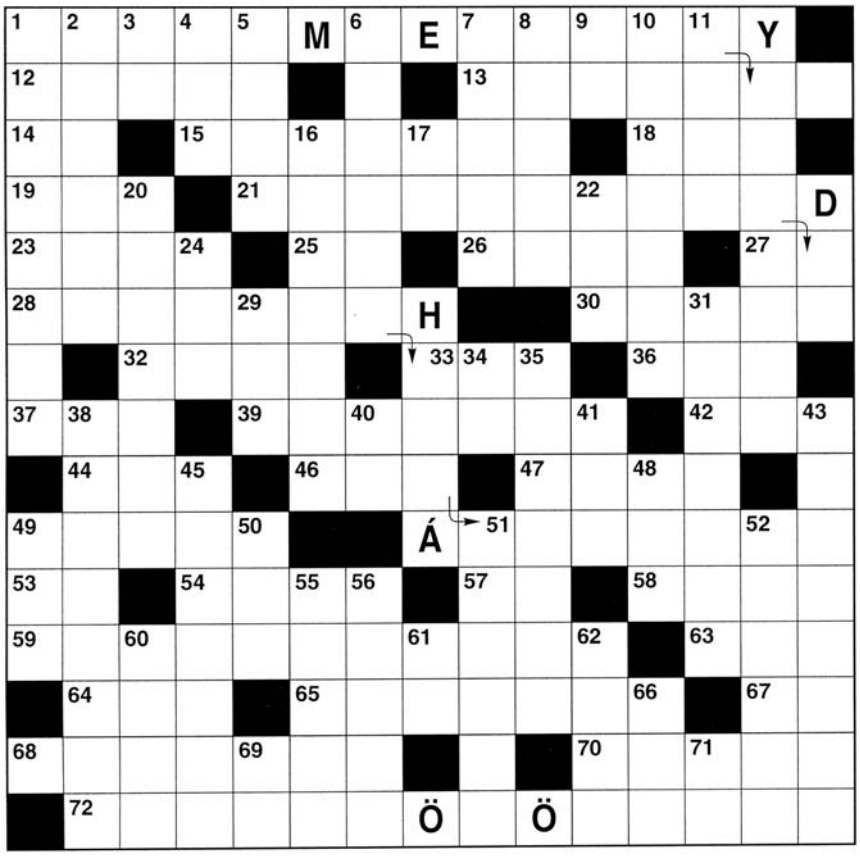

VÍZSZINTES: 1. Németh László gondolatának kezdő szavai. 12. Ernyős virágzatú fűszernövény. **13.** Portékák adásvétele, forgalma. **14.** A lantán vegyjele. **15.** Barlang Lillafüredtől északra. **18.** Szemüvegtartó, de nem tok! **19.** Valamely időtől fogva. **21. A gondolat folytatása. 23.** A Nana írója (Émile). **25.** Forint, röv. **26.** A Magvető regénytára volt. **27.** Vagyonrész! **28.** A gondolat harmadik része. **30.** Orosz pénzegység. **32.** Néhai divatdiktátor (Christian). **33.** ... Ramsey; a világbajnok angol labdarúgó-válogatott szövetségi kapitánya volt. **36.** ... Gibson; ausztrál színész, Oscar-díjas filmrendező. **37.** Világbajnok japán asztaliteniszező (Sigeó). **39.** Egy-egy morzsát dob a galambok elé. **42.** Egyházak Világtanácsa, röv. **44.** Becézett Aranka. **46.** Ismétlés, röv. **47.** Caesar dicsősége! **49.** A nagyszülők kedvence. **53.** Fót határai! **54.** Londoni villamosvasút. **57.** Asztal közepe! **58.** Lombardiai tónak nevet adó város. **59.** Levelét ecetes lében tálalják (két szó). **63.** Érk. ellentéte! **64.** ...-pacsan; 9. századi tibeti uralkodó (RAL). **65.** Tüzes pecsenyebor. **67.** Ösztökélő szócska. **68.** Zongoratanár vezette foglalkozás. **70.** Nézeteltérés. **72. Az író gondolatának negyedik, befejező része.**

FÜGGŐLEGES: 1. Áram és kapcsoló is van ilyen. **2.** Arthur Schnitzler drámája. **3.** Az Aida kezdete! **4.** Hosszú kétjegyű betű. **5.** Tarpai kuruc (Tamás). **6.** Művészi tánc. **7.** Belekezd mondanivalójának fő témájába. **8.** Nagy testű papagáj. **9.** Manchester United, röv. **10.** Földtávpont, csillagászati műszóval. **11.** ... d'Italia; olaszországi kerékpáros körverseny. **16.** Türingia központjából való. **17.** Indulatszó. **20.** Filozófus, Don Ramiro herceg nevelője Rossini Hamupipőke című operájában. **22.** Az ess követi! **24.** Az Agenor becézett alakja. **29.** ... Cocker; brit rock- és soulénekes. **31.** A fénytanban van ilyen szög. **34.** Páratlanul lágy! **35.** Valaminél magasabban elhelyezkedő. **38.** Iskolai helyiség. **40.** Pest közepe! **41.** A hét vezér egyike. **43.** ... Dreiser; az Amerikai tragédia írója. **45.** Ilyen ige is van. **48.** Géppisztolytípus. **49.** Az indiánok mondanivalóját záró szó Karl Maynál. **50.** ... poetica; költészettan. **51.** Észak-Afrikában és az Arab-félszigeten nyáron kialakuló száraz, nagyon forró sivatagi szélvihar. **52.** A tűz martaléka lesz a szobabútor. **55.** Opel-modell. **56.** Francia politikus, Charlotte Corday áldozata (Jean-Paul, 1743–1793). **60.** Hábetler ...; a Rozsdatemető alakja. **61.** Szolmizációs hang. **62.** Azerbajdzsán író, Kapcsolatok című kisregénye magyarul 1982-ben jelent meg. **66.** International Federation of Ski (Nemzetközi Síszövetség), röv. **69.** Drótvég! **71.** Kezdeti félelem!

Schmidt János

„Kilóg" a szövegből

Az irodalmi feleletek és dolgozatok leggyakoribb hibái nem a tárgyi tévedések, hanem a stilisztikai melléfogások. Számos olyan kifejezést használnak, amely kötetlen társalgás közben még „elmegy", választékosabb irodalmi szövegkörnyezetben viszont meghökkentő, nevetésre késztető lehet.

☺ Odüsszeusz társai közül az óriás *egyből kettőt* felfalt.

☺ *Szerencsére* Küklopsz vak, és könnyű *átejteni*.

☺ Antigoné egyik bátyját csak *sutyiba* temethette el.

☺ Az őr búsan *elbattyogott*, hát látja, hogy valaki a holttest körül *kapirgál:* Antigoné volt az, aki újra visszaásta, vagyis inkább csak *behányta* a tetemet.

☺ Kreon *át akarta verni* az isteneket, csak befalaztatta a lányt.

☺ Antigoné felkötötte magát, jegyese, Haimon *rá volt csimpaszkodva.*

☺ Elmira *le akarja buktatni* Tartuffe-öt, és ez a csel *be is jött neki*.

☺ Werther egyre jobban *belezúg* Lottéba: bolyong a mezőn, de csak egy *szakadt külsejű* emberrel találkozik.

☺ Candide *Olaszban összejött* egy nővel, de *bepalizták*.

☺ Egy hollandus *meglép* Candide kincseivel.

☺ Phoebus kapitány *randira* hívja Esmeraldát.

☺ Larinék bált rendeznek, de ez *balul sül el*.

☺ Csokonai versei több csoportba *rakhatók*.

☺ A költő Dunántúlra megy, ekkor *lép be a képbe* Lilla.

☺ Petur az igazságért harcol, de ez *nem jön be*.

☺ A nép szegény, hiába *hajt* egész nap.

☺ Az urak olyan kövérek, hogy majd *kidurrannak*.

☺ Szakhmáry Zoltán *kilógott* a dzsentrik közül.

☺ A költő végül szerelme, Annuska ablaka alatt *köt ki*.

☺ Cipolla felfigyel a szomorúan *bambuló* pincérre.

☺ Jevszej kutyája másnap *lelécel a gazdától*.

☺ A főhős végül *oda lyukad ki*, hogy mindenben csalódott.

S. Varjú Anna

NYELVÉSZ-LELETEK, NYELV-ÉSZLELETEK

Csupán egy vesszőre volna szükség, és máris „okafogyottá” válna a *női varrás* láttán vagy olvastán támadt hiányérzetünk: *női, varrás nélküli tanga, alsó*. De ugyanilyen jó lenne a szöveg szórendi cserével is: *varrás nélküli női tanga* vagy *alsó*. (A példára **Miklós Józsefné** komáromi olvasónk bukkant rá egy Tesco-katalógusban.)

A Helyesírásra Sem Ügyelve! (**B. G.**)

Magyarul: *5 db fánk.* Még csak nem is hasonlít! (**B. G.**)

Nem szerencsés az egyes és a többes számban álló alanyhoz közös állítmányt tenni. Mivel itt különben is csak egyféle kamatról van szó, mindenképpen jobb lenne a szöveg így: *A hóember elolvad, a kamat nem!* (Ennek a Storyban talált hirdetésnek a beküldője **Láng Miklós** törzsolvasónk és törzsszerzőnk.)

lekedni. A fiatalember egyébként a barátainál lakik, mert a visegrádi Fellegvárban lévő otthonába nem tudna egyedül elleni. Szabó László annak ellenére sem kért kártérítést, hogy majdnem elvesztette mindkét lábát, és tartósan nem tud dolgozni.

Erre a faramuci szövegre **Murányi László** olvasónk figyelt föl a Reform című lap 2005. december 15-i számában. Nem csoda, hogy felfigyelt, hiszen *elleni* inkább bizonyos nőstény állatok szoktak, s azok sem a barátaiknál, hanem egyedül, legföljebb a gazda vagy az állatorvos segítségével! *Ellenni*, meghúzódni valamelyik jó barátnál – az már elképzelhető egy fiatalemberről is, de akkor írni is azt kell!

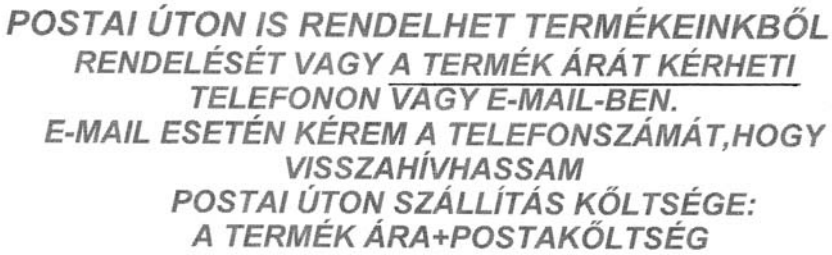

Sarkady László csobánkai olvasónk egy kisiparos honlapján akadt erre a hirdetésre. Azt nehezményezi, hogy a termék árát a szöveg szerint a vevő *kérheti* az iparostól, holott ennek nyilván a fordítottja igaz. A termék árát a vevő legföljebb *(meg)kérdezheti*, illetve annak *megküldését kérheti* a hirdető kisiparostól!

Sak akór móshac, ha kepes vagh el ol vasni a haznalaty útasitastt! (Beküldte: **dr. Grynaeus András**, a Baár–Madas Református Gimnázium tanára.)